

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN

Jan Kalina

**NOVOKŘTĚNCI V HABSBURSKÉ MONARCHII
ANABAPTISTS IN THE HABSBURG MONARCHY**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010/2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval panu doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. července 2011

Jan Kalina

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá dějinami hnutí novokřtěnců zejména v první polovině 16. století. Zachycuje náboženský a společenský život hnutí včetně rozdílů mezi jednotlivými komunitami novokřtěnců. Zvláštní pozornost je ve vlastních kapitolách věnována komunitám v habsburské monarchii, a to především v historických Českých zemích. Práce obsahuje také krátké biografie významných členů hnutí.

Abstract

This thesis deals with history of the Anabaptist movement particularly in the first half of the 16th century. It describes religious and social life of the movement, including differences among particular Anabaptist communities. In individual chapters, special attention is devoted to communities in the Habsburg Monarchy, especially in the Czech lands. The text includes also brief biographies of important members of the movement.

Klíčová slova

novokřtěnci – radikální reformace – raný novověk – habsburská monarchie – jižní Čechy

Keywords

Anabaptists – the Radical Reformation – the early modern period – the Habsburg Monarchy – South Bohemia

Obsah

Úvod.....	6
Kapitola 1. Stručná charakteristika hnutí.....	10
Kapitola 2. Vznik novokřtěnectví a radikální reformace ve Švýcarsku	13
Kapitola 3. Období expanze anabaptismu a významné osobnosti.....	20
Kapitola 4. Moravské a uherské komunity	37
Kapitola 5. Novokřtělci v Čechách	43
Kapitola 6. Pojednání o münsterských novokřtělciích a jejich pozici v rámci hnutí.....	49
Závěr	53
Seznam pramenů a literatury	56

Úvod

Ve 20. letech 16. století se střední Evropou šířila reformace. Jejím nejznámějším a nejvlivnějším představitelem se jednou provždy stal Martin Luther, v jeho době však žilo a působilo především na území Říše a Švýcarského spříseženství mnoho dalších představitelů, kteří sice většinou znali věhlasného wittenberského reformátora přinejmenším z doslechu a netajili se tím, že právě jeho činy je přiměly jednat, ale jejich názory a žebříčky hodnot mohly mít s Lutherovým učením ve výsledku pramálo společného. Víra těchto kazatelů, samozvaných reformátorů, sektářů a kacírů se lišila prostředí od prostředí, jejich přesvědčení se povahou a rozsahem reformy se pohybovala od menších věroučných zásahů prostřednictvím disputací a nápravy zlořádů v rámci římskokatolické církve až po utopické vize společenství pravověrných a všeobecné nastolení nových pořádků. Většina těchto učení má však společný jmenovatel – Písmo, život dle Písma, sociální či náboženskou reformu dle Písma.

Jedním z nejvlivnějších hnutí, které bývá řazeno k takzvanému radikálnímu proudu reformace, se stalo roku 1525 novokřtěnectví neboli anabaptismus. Stoupenci této denominace či sekty bývali zprvu označováni jako švýcarští bratři, později pod tímto pojmem figuroval jeden z proudů anabaptismu. Nadále se však sami označovali za bratry a sestry. V českých zemích jsou známí mimo jiné díky skutečnosti, že komunita novokřtěnců působila poměrně dlouho na jižní Moravě. Tito heretici si získali nejen pověst pracovitých lidí a zručných řemeslníků, jak se prezentovali například členové moravské komunity, ale též nebezpečných bludařů a fanatiků, na čemž nese vinu v první řadě münsterská komuna, o níž bylo již napsáno mnohé. Avšak v případě Moravy i Münsteru se jednalo o svébytný typ novokřtěnectví, který se v mnohém lišil od původního společenství švýcarských bratrů.

Je tedy poměrně těžké odpovědět, jací byli stoupenci tohoto hnutí ve skutečnosti. Jako celek se anabaptismus prezentuje coby myšlenkově a kulturně velmi nesourodý proud, odlišný od zbytku raně novověké společnosti. Také názory dnešních historiků, teologů a kulturních antropologů se různí, avšak ještě badatelé 1. poloviny 20. století nejen pod vlivem münsterského incidentu, ale též vinou záměny jednotlivých proudů radikální reformace, nahlíželi na novokřtěnce jako na krajně nebezpečné bludaře. Často si je mylně spojovali například s inspiracionisty, k nimž se řadili takzvaní cvikovští proroci a Thomas Müntzer. Zajímavostí je, že podobných soudů se dopouštěli první luteráni a kalvinisté, kteří většinou chovali k radikálním reformátorům obecně negativní

vztah, a jejich mínění se přeneslo až na badatele augsburského a helvetského vyznání zejména v 19. století.

Za zlomová lze v historiografii o novokřtěnectví označit díla Carla Adolfa von Cornelia, která byla publikována zejména v 50. a 60. letech 19. století. Právě poctivá práce s prameny a specifický náhled na tematiku je odlišuje od předchozích, zpravidla velmi tendenčních prací. Opět to byla především münsterská epizoda, jež tohoto autora přitahovala podobně jako další badatele a nadšence v minulosti i budoucnosti.

V posledních desetiletích se objevilo velké množství materiálů z období raného novověku, díky nimž je dnes zaměňování jednotlivých proudů radikální reformace nepřipustné. Již v roce 1943 vyšla americká edice kroniky *Geschicht-Buch der Hutterischen Brüder*, o níž se dlouho předpokládalo, že je navždy ztracená, a nově objevena byla sbírka novokřtěneckých dokumentů z 16. století nazvaná *Kunstabuch*, která vrhla nové světlo například na mnoha tajemstvími zahalenou postavu Pilgrama Marpecka, autora teologických spisů, jež měly značný vliv na komunitu jihoněmeckých anabaptistů. Především ve Švýcarsku, pravlasti novokřtěnců, se objevují další a další dopisy a listy mezi členy hnutí a stoupenci Zwingliho či Lutherova učení i mezi bratry navzájem. Také v jiných zemích lze nalézt bohatou korespondenci, například koncem 50. let objevili badatelé v Kanadě ve vlastnictví tamních hutteritů mnoho dopisů z 16. století.

Je to také vysoká popularita novokřtěnecké tematiky zejména mezi historiky z řad dnešních baptistů, amišů, mennonitů a hutteritů ve Velké Británii, Kanadě a především Spojených státech amerických, která přispěla ke zpřesnění a prohloubení odborných znalostí. Popularita je dána především faktem, že tyto denominace pátrají v Evropě po pramenech a autorech svého vyznání. Předpokládá se, že komunita hutteritů v Severní Americe, která dnes čítá několik desítek tisíc členů, vlastní značné množství pramenů k dějinám evropského novokřtěnectví.

Téma své bakalářské práce jsem si nevybral náhodou. Vždy mě zajímal raný novověk a obrovské množství změn, jež s sebou přinášel. Reformace patřila k těm nejzajímavějším a nejzávažnějším, neboť do nově se formujícího řádu světa vnesla touhu po nastolení starých pořádků a návrat k biblickému křesťanství. Avšak výsledná učení, která se mezi ostatními proudy reformace prosadila jako dominantní a vítězná, měla s historií a starými pořádky pramálo společného.

Mým původním záměrem bylo zpracovat dějiny jihočeských novokřtěnců, ale prameny a literatura mi neposkytly dostatek materiálu pro obsáhlou a konzistentní práci. Přesto jsem této problematice věnoval alespoň jednu kapitolu.

Protože vůdčí osobnosti hnutí se v mnoha případech vykazovaly rozsáhlým geografickým polem působnosti a jejich činnost a význam přesahovaly hranice jednotlivých států, zaměřil jsem se na dějiny novokřtěnců v první polovině 16. století, přičemž zvláštní pozornost jsem věnoval autoritám, jejichž vliv pocítily komunity na území Švýcarského spříseženství, habsburské monarchie i Svaté říše římské. Jelikož právě významné osobnosti držely komunity pohromadě, určovaly směr, kterým se vydávaly, a s jejich smrtí zpravidla končily pouze krátké životy bratrstev, poskytl jsem jim nejvíce prostoru.

Z vydaných pramenů jsem nejvíce využil svazek *Spiritual and Anabaptist Writers: Documents Illustrative of the Radical Reformation* z roku 1957. Jedná se o sbírku anglických překladů z děl novokřtěnců, například Hanse Dencka, Balthasara Hubmaiera či Georga Blaurocka, a jiných stoupenců radikální reformace. Dalším, velmi podobným dílem, jež navíc uvádí i krátké biografie osobností, je *Early Anabaptist Spirituality: Selected Writings* z roku 1994, které jsem však využil pouze minimálně a spíše jen pro doplnění. Rozsáhlé dílo *The Bloody Theater or Martyrs Mirror of the Defenseless Christians Who Baptized Only upon Confession of Faith, and Who Suffered and Died for the Testimony of Jesus, Their Saviour, from the Time of Christ to the Year A.D. 1660* o více než tisíci stranách, jež poprvé vyšlo v roce 1660, poskytuje vyčerpávající informace od očitých svědků, kteří byli přítomni mučednickým smrtím mnoha anabaptistů.

Z knihy Williama Estepa *The Anabaptist Story: An Introduction to Sixteenth-Century Anabaptism* jsem čerpal nejvíce údajů především díky přehledné struktuře, autor se zde ale místy dopouští terminologických a chronologických nepřesností. Dílo existuje také v českém jazyce pod názvem *Příběh křtěnců: Radikálové evropské reformace*. Jedná se o překlad revidovaného vydání z roku 1975, podobně jako v anglicky psaném originálu se ale ani zde autoři nevyvarovali menších nepřesností. Některé kapitoly jsou však velmi dobře napsané, především ty týkající se novokřtěnců působících na území dnešního Německa.

Informace ke vzniku anabaptismu ve Švýcarsku a prvním osobnostem hnutí jsem z větší části získal z článků publikovaných v časopise *Church History*. V tomto prestižním magazínu vycházely již v prvních ročnících příspěvky k dějinám

novokřtěnců. Mezi ty, které jsem během psaní využil, patří *The Change in the Understanding of Zwingli in Recent Research* od Gottfrieda Lochera či *Conrad Grebel, the Founder of Swiss Anabaptism* od Harolda Bendera.

Moravským komunitám, především řemeslné výrobě a společenskému zřízení, již odborníci věnovali mnoho publikací, proto jsem se rozhodl zachytit v první řadě jejich historický vývoj. Hutteritská tematika byla populární v 70. a 80. letech, k tehdy píšícím autorům se řadí především Metoděj Zemek, katolický kněz a historik, jehož práce jsem také využil.¹ V poslední době představuje asi nejznámější publikaci kniha Jiřího Pajera *Studie o novokřtěncích*, která poskytuje na značném prostoru podrobné informace o jihomoravské komunitě a operuje s poznatky získanými prostřednictvím metod několika vědeckých disciplín. Komplexní přehled podává příspěvek Jaroslava Pánka *Moravští novokřtění: Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů*.

Pro kapitolu věnovanou novokřtěncům v Čechách jsem využil nejvíce pramenů a literatury. Přesto se toho o životě jejich rodin na českém území ví velice málo, informace jsou navíc rozptýleny po archivech. Sám jsem za účelem získání informací o zdejší komunitě navštívil oddělení v Jindřichově Hradci.² Věnoval jsem se zejména jednotlivcům, kteří konkrétně v jižních Čechách buď přímo žili, nebo se zde alespoň na chvíli objevili, než mnohdy následně opět zmizeli.

Existují ještě další materiály, z nichž jsem čerpal.³ Zde uvádím pro moji práci nejdůležitější. Text jsem rozdělil pouze do několika kapitol. Kritériem členění bylo geografické rozšíření novokřtěnců se snahou o chronologickou posloupnost látky, od nejstarší doby po nejmladší, přičemž první kapitola se tomuto systému vymyká, neboť podává informace o teologii a životě anabaptistů, tedy ve zkratce říká, o jaké lodi se vlastně jednalo.

¹ Jedná se o články, které vycházely v časopise Jižní Morava, např. ZEMEK, Metoděj, *Pokrokové prvky jihomoravských habánů*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 15, Brno 1979, s. 164-182; a dále ZEMEK, Metoděj, *Sociální struktura habánů na jižní Moravě*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 20, Brno 1981, s. 122-147.

² Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Jindřichův Hradec.

³ Jedna ze zlomových prací, jež nabídla odlišný pohled na novokřtěnce a informace z nově objevených pramenů HERSHBERGER, Guy F., *The Recovery of the Anabaptist Vision: A Sixtieth Anniversary Tribute to Harold S. Bender*, Paris 2001. O novokřtěncích a představitelích dalších proudů reformace pojednávají vynikající díla českých autorů, zejména MAUR, Eduard, *Tomáš Müntzer*, Praha 1993; MOLNÁR, Amedeo, *Na rozhraní věků: Cesty reformace*, Praha 2007. Přínosný je přehled Hubmaierova díla CANER, Emir, *Shrnutí Hubmaierových nejvýznamnějších prací*, in: RegioM 2005: sborník Regionálního muzea v Mikulově, Mikulov 2005, s. 88-115; a mnoho dalších prací.

Kapitola 1

Stručná charakteristika hnutí

Novokřtěnectví neboli anabaptismus nevzniklo jako spontánní čin. Jednalo se naopak o vyvrcholení dlouhodobých hlubokých kontemplací a studia Písma. Vznikalo společně se Zwingliho učením, aby se nakonec oba programy zcela rozešly. Nicméně díky faktu, že lidé, z nichž se později stali první novokřtění, studovali v přítomnosti předních osobností první fáze švýcarské reformace, se i přes svoji radikálnost vyznačoval nový proud stabilními myšlenkovými základy. Ty se však na druhou stranu ocitly v ostrém rozporu s tradiční teologií římskokatolické církve. V tomto ohledu se jednalo o naprostý rozchod, neboť byl vytvořen sbor věřících podle novozákonního modelu, přičemž základní podmínkou spásy i přijetí ke křtu se stalo naprosté osobní odevzdání se Bohu.

Můžeme narazit na jisté věroučné skutečnosti, jež měli novokřtění společné s valdenskými, františkány, středověkými mystiky či humanisty, ale přímou návaznost na kteroukoli z výše jmenovaných skupin lze vyloučit.⁴

Jejich nejvýraznějším rysem se stal křest, jenž byl udělován dospělým členům. V ostatních církvích se kladl důraz na křest novorozenců, protože děti, které zemřely, aniž byly pokřtěny, nemohly dosáhnout spásy. Novokřtění však křest chápali jiným způsobem, neboť podle nich se nejednalo o prostředek spásy, ale o vyjádření pravosti a neoblomnosti jejich víry. Pokřtěn směl být pouze jedinec, jenž si byl vědom závažnosti tohoto aktu a mohl se vyznat ze svých hříchů. Zdroj pro toto věroučné tvrzení představoval Nový zákon, který podle nich hovoří pouze o křtu dospělých. Přívrženci anabaptismu proto odmítali nejen nosit nově narozené děti ke křtu, ale sami dokonce přijímali druhý křest. Tento akt také znamenal rozchod s vlastní hříšnou minulostí. Popíráním křtu se však dle reformovaných i katolických teologů dopouštěli smrtelného hříchu. Například Luther věřil, že víra může být Bohem vložena i do malého dítěte. Křest měl být též obdobou starozákonní obřizky, kterou logicky nebylo možné opakovat.⁵

⁴ O pohledu odborné veřejnosti na problematiku návaznosti novokřtěnců na středověká hnutí a hereze FINGER, Thomas N., *A Contemporary Anabaptist Theology: Biblical, Historical, Constructive*, Westmont 2004, s. 51-54.

⁵ Křtem věřících se zabývá VLNAS, Vít, *Novokřtění v Münsteru*, Praha 2002, s. 11.

Cvikovští proroci, kteří se objevili roku 1521 a s nimiž měl Luther velmi špatné zkušenosti,⁶ měli některé věroučné prvky společné s budoucími novokřtenci. Také požadovali křest dospělých a odmítali církevní učení nebiblického původu, ale odlišovali se například radikálním chiliasmem a použitím násilí ve jménu víry.

Müntzer a Karlstadt bývají často označováni za spirituální představitele raných novokřtenců, protože u nich hrála roli přímá inspirace z Ducha Svatého. Oba se postupně odcizili Lutherovi a přejali několik bodů od cvikovských proroků, Müntzer například po jejich vzoru odmítl křest dětí. Avšak právě Müntzer byl zastáncem radikálního chiliasmu a násilí vůči bezbožným, bludařům a modloslužebníkům, zároveň přiznával svoji inspiraci středověkými hnutími a v některých případech i návaznost na různé autory: „*Na rozdíl od evangelických novokřtenců švýcarského původu Thomas Müntzer zřetelně projevuje odvislost od středověkých proudů, odvolává se na mystiky (Tauler, Suso, Theologia Germanica), tábory (husity) a Pseudo-Jáchyma z Fiore.*“⁷ Byl to on, komu lze připsat zodpovědnost za vyvolání selských bouří, pomocí kterých chtěl urychlit pád hříšného světa. Nepopíratelným faktem zůstává, že mnoho prvních novokřtenců ještě před zformováním hnutí udržovalo kontakty s Müntzerem a jeho stoupenci a dokonce se účastnilo selské války. Existují i dohady, že se Balthasar Hubmaier podílel na sestavování *Dvanácti artikulů*, programu sedláků z roku 1525.

Představy o ideálním společenském řádu byly čerpány z Kristových kázání na hoře a ze zmínek o prvotní apoštolské církvi. Novokřtenci zasedali společně k večeři Páně, kterou chápali jako připomínku Kristovy oběti, nikoli jako eucharistický akt. Samotná liturgie v mnohém vycházela z reformační praxe, anabaptisté například nevěřili v proměnu chleba a vína. Všichni bratři a sestry mohli podle potřeby kázat a udílet křest, protože členové hnutí neuznávali samostatný kněžský stav, jak vyplývá z následující citace: „*Odmítli hierarchickou strukturu a zprostředkovatelskou úlohu kněžství, neboť věřili v princip univerzálního kněžství, který poskytoval všem pokřtěným věřícím přímý přístup k Bohu.*“⁸ Značný význam se přikládal liturgickému zpěvu. Anabaptisté dále zavrhovali používání zdobených oltářů i vnějších odznaků kněžského důstojenství.

⁶ Blíže o vztahu Luthera ke cvikovským prorokům a jeho „zprostředkovaném“ názoru na novokřtence LOEWEN, Harry, *Luther and the Radicals: Another Look at Some Aspects of the Struggle Between Luther and the Radical Reformers*, Waterloo 1974, s. 70.

⁷ *Spiritual and Anabaptist Writers: Documents Illustrative of the Radical Reformation*, London 1957, s. 32.

⁸ HOLMES, David L., *A Brief History of the Episcopal Church: With a Chapter on the Anglican Reformation and an Appendix on the Quest for an Annulment of Henry VIII*, Harrisburg 1993, s. 2.

Úloha žen ve společenstvích se stala předmětem studia až v posledních desetiletích, ale zdá se, že se jejich postavení v různých komunitách anabaptistů lišilo.⁹ Jak se zmiňují Roth a Stayer ve svém díle, „...záležitosti genderu, včetně pochopení mužských a ženských rolí, jsou podobně mnohotvárné a často rozdílně definované v závislosti na specifických skupinách a hnutích anabaptistů a spiritualistů, jejich geografické lokalitě a postavení v čase.“¹⁰ Z tohoto důvodu se dosud nepřistoupilo k hlubším genderovým analýzám novokřtěnectví. Zároveň ale vzhledem k povaze hnutí a jeho jednotlivým podobám dle Williamse platí, že „nikde jinde v éře reformace nebyly ženy považovány za tak blízké společníky ve víře a misijní činnosti, připravené a odhodlané podstoupit mučení.“¹¹

Vztah ke zbraním byl zpravidla negativní u většiny komunit novokřtěnců a podobně se bratři stavěli i k násilí, ačkoli někteří kazatelé dovolovali jeho použití v sebeobraně. Jiní autoři naopak tvrdí, že v 16. století neexistoval mezi novokřtenci pacifismus, podle nich se v tomto případě jedná o výmysl, s nímž přišla až odborná veřejnost v 17. století.¹²

⁹ Publikace věnovaná pouze ženám mezi novokřtělci SNYDER, C. Arnold; HUEBERT HECHT, Linda A., *Profiles of Anabaptist Women: Sixteenth-Century Reforming Pioneers*, Waterloo 1996.

¹⁰ ROTH, John D.; STAYER, James M., *A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700*, Leiden/Boston 2007, s. 426.

¹¹ WILLIAMS, George H., *The Radical Reformation*, Philadelphia 1962, s. 763.

¹² Podrobněji o učení o meči a popření pacifismu v publikaci, která se zabývá spíše militantními prvky hnutí STAYER, James M., *Anabaptists and the Sword*, Lawrence 1976.

Kapitola 2

Vznik novokřtěnectví a radikální reformace ve Švýcarsku

Počátky hnutí se pojí s reformací v Curychu a Huldrychem Zwinglim, jehož učení zahrnuje prvky humanistické a nábožensky reformační.¹³ Kolem jeho osoby se na samém počátku 20. let 16. století shromáždila skupina humanistů, jejichž přední zájem představovalo studium hebrejštiny a řeckých klasiků, ve výsledku bylo ale vše směřováno ke studiu Písma. Zwingliho lekce zahrnovaly četbu latinského znění určitého biblického textu, následný překlad do originálního znění, rozbor Písma v německém jazyce a kázání s výkladem vybrané biblické pasáže. S učitelem studenty navíc pojily sympatie vůči Erasmusu Rotterdamskému a jeho křesťanskému humanismu a přesvědčení o nutnosti náboženských reforem. Pro žáky však představovalo Písmo autoritu, která po určité době předčila i Zwingliho coby učitele a duchovního vůdce. Mezi lety 1522-1525 vznikl a nadále eskaloval názorový rozpor mezi reformátorem a několika jeho žáky. Roku 1524 se Zwingli rozešel se svým blízkým přítelem a žákem Conradem Grebelem, některými autory označovaným za zakladatele novokřtěnectví,¹⁴ ale již v průběhu předchozího roku 1523 se u Grebela a dalších začínaly projevovat pochyby a nespokojenost.

Conrad Grebel pocházel z prominentní a zámožné švýcarské rodiny z Grüningenu, který leží východně od Curychu. Jeho otec sloužil v době synova dospívání jako soudní úředník a následně se stal dokonce členem městské rady v Curychu, což jeho dětem zabezpečilo dobré vzdělání. Conrad navštěvoval šest let latinskou školu v Grossmünsteru a poté v zimním semestru roku 1514 univerzitu v Basileji, kde jej ovlivnily myšlenky představitele Erasmove křesťanského humanismu Heinricha Loritiho neboli Glareana, který v Basileji tehdy působil a o němž bibliografický slovník uvádí, že „*se pokoušel využít křesťanské víry k osvětlení idejí a moudrosti starověkých Řeků a Římanů a dychtivě studoval starověkou literaturu.*“¹⁵

¹³ Blíže ke Zwingliho teologii a jejímu srovnání s reformačními proudy LOCHER, Gottfried W., *The Change in the Understanding of Zwingli in Recent Research*, in: Church History, Vol. 34, No. 1, 1965, s. 3-23.

¹⁴ O Grebelově výsadním postavení mezi prvními novokřtěnci BENDER, Harold S., *Conrad Grebel, the Founder of Swiss Anabaptism*, in: Church History, Vol. 7, No. 2, 1938, s. 157-178.

¹⁵ CARNEY, Jo E., *Renaissance and Reformation, 1500-1620: A Biographical Dictionary*, Westport 2001, s. 165.

Grebel byl na univerzitě přísně veden především dle Erasmovy duchovní školy k morálnímu chování a hluboké úctě ke Kristu.

Následujícího roku odešel z neznámých důvodů s několika dalšími studenty na univerzitu ve Vídni. Zde působil švýcarský humanista Joachim von Watt, jinak známý jako Vadianus či Vadian, k němuž Grebel velice přilnul a do konce života vůči němu choval velice přátelský vztah, o čemž svědčí i bohatá vzájemná korespondence. Roku 1519 se Vadian dokonce oženil s jeho sestrou. Náplní studia a myšlenkovým vedením studentů se vídeňská univerzita lišila od basilejské, neboť se zde prosazoval italský humanismus. Studentům nebyla vštěpována tak přísná morální měřítko a na úkor Krista a Písma jim vyučující připomínali spíše antické klasiky. Křesťanská renesance a humanismus, které doposud představovaly Grebelovy primární zájmy, stály ve Vídni poněkud v ústraní. Naopak si nově oblíbil italskou renesanci, staré římské učence a též zeměpis, nový předmět, jenž se začal teprve nedávno vyučovat. Ačkoli ale ve Vídni strávil tři roky, nedosáhl žádného titulu. Z morálního hlediska se jednalo o dosti nevázané období jeho života, které zahrnovalo nadměrné pití alkoholu a sexuální styk s několika různými ženami, čemuž lze též připsat jeho výsledný studijní neúspěch.¹⁶

Roku 1518 odešel do Paříže, kde tehdy působil Grebelův někdejší učitel Glarean, avšak po třech měsících byl vyloučen z *bursy*.¹⁷ Nedlouho poté byl potrestán důtkou, neboť se zúčastnil šarvátky, při níž zemřeli dva Francouzi, a velmi jej začala trápit nespecifikovaná pohlavní choroba, kterou se s největší pravděpodobností nakazil během svého předcházejícího pobytu ve Vídni. Dostal se též do finančních problémů, až mu vzhledem k jeho situaci a nepřístojnému chování otec prostřednictvím posla přikázal navrátit se domů. Grebel tak učinil v červnu 1520. Za svého pobytu ve Francii se vzdělával především v cizích jazycích, konkrétně v řečtině a hebrejštině, nicméně v ostatních aspektech studia spíše zaostával.

Několik týdnů po návratu domů strávil v Basileji, načež definitivně odešel do Curychu, kde spolu s Georgem Binderem či Simonem Stumpfem začal studovat u Zwingliho. V únoru 1522 se navzdory nepříznivé finanční situaci i nesouhlasu rodičů oženil se ženou z nižší společenské třídy, což ještě zhoršilo jeho již tak nesnadnou situaci. Studium pod Zwingliho vedením však Grebela do určité míry vnitřně změnilo,

¹⁶ ESTEP, William R., *The Anabaptist Story: An Introduction to Sixteen-Century Anabaptism*, Grand Rapids 1996, s. 32.

¹⁷ Bursa představovala místo, kde univerzitní studenti žili a studovali. Jednalo se o budovu či komplex budov, která se podobala dnešní koleji.

jak napovídá i jeho korespondence, která je v této a následující době psaná jednoduchým a věcným stylem a na mnoha místech odkazuje ke Kristu.

Roku 1522 se ke skupině připojil Felix Manz, jenž se narodil v Curychu pravděpodobně v roce 1498 coby nemanželský syn katolického kněze, kanovníka z Grossmünsteru. Byl vzdělaný v latině, řečtině a hebrejštině. V jeho obydlí v ulici Neustadt se později souvěrci setkávali.¹⁸

V disputacích, které roku 1523 proběhly, se proti sobě Zwingli a Grebel postavili v několika věroučných záležitostech. Jednalo se v první řadě o otázky mše a obrazů, v nichž Zwingli nakonec ustoupil městské radě a jejichž konečné zodpovězení ponechal na ní, ačkoli původně zastával názor, že o zrušení mše a zakázání obrazů má být rozhodnuto výhradně v souladu s Novým zákonem. V říjnové disputaci bylo jednoznačně odsouzeno užívání obrazů. V následujících debatách měla být mše odsouzena, zakázána a přeměněna ve vysluhování večeře Páně, avšak curyšský reformátor ponechal rozhodnutí na městské radě, proti čemuž se postavili především Grebel a Stumpf. Zwingli reagoval objasněním dvojí pravdy; jedné, která je odhalena při výhradním studiu Písma, a druhé, jež vzniká uvedením první pravdy do praxe prostřednictvím městské rady. Stumpf protestoval proti této výsadní pozici rady a tvrdil, že pokud by byl její postup v rozporu s Božími ustanoveními, musel by se rozhodnutí rady vzepřít. Zwingli reagoval slovy, že rada není nad Písmem svatým a nepřísluší jí rozhodovat v otázce pravdy Boží, avšak vyzdvihl význam disputace s tím, že právě závěry docílené studiem Písma, jejichž pravověrnost potvrdí následná disputace mezi teology, jsou tím, co městská rada uvede v praxi. Také následujícího dne zaměstnávala otázka mše všechny přítomné, ačkoli zbývala další témata k projednání. Když byly disputace v plném proudu, *„konečně Grebel utichnul a Zwingli obrátil svoji pozornost k těm, kteří zastávali mnohem umírněnější stanovisko, než bylo to jeho.“*¹⁹ Tím opět ztratil část důvěry radikálů, v první řadě samozřejmě Grebela, který s ním po většinu toho dne diskutoval. Především říjnový rozkol byl tedy tím, co rozdělilo Zwingliho a Grebela.²⁰

V prosinci roku 1523 byl zveřejněn zápis říjnové disputace, což způsobilo mezi obyvateli Curychu rozruch a protesty proti obrazům a mši. Avšak městská rada během dvou předcházejících měsíců získala dostatečné silné postavení, díky čemuž

¹⁸ BAYLOR, Michael G., *The Radical Reformation*, Cambridge 1991, s. 95.

¹⁹ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 17.

²⁰ WILLIAMS, c. d., s. 181.

mohla sama rozhodovat ve věroučných záležitostech, které tak nabyly podstaty politických rozhodnutí, a získala soudní pravomoc nad curyšskou církví. Zwingli se s tímto stavem věcí smířil a pozměnil tak svoji původní koncepci obce pravověrných, jež vycházela z Písma. Ve výsledku dal tedy curyšský reformátor přednost kompromisu a dohodě s městskou radou a raději zmírnil svůj reformační program. Chtěl se především vyhnout přímému sporu s katolickou opozicí, rozhodl se proto akceptovat ustálenou formu středověké církve. To ale Grebel a ostatní žáci vnímali jako zradu. Z města bylo ještě v prosinci 1523 vypovězeno několik Grebelových stoupenců, mezi jinými například Simon Stumpf.²¹

Během roku 1524 se z Grebela stal vůdce radikálů, k nimž patřili kromě jiných Simon Stumpf a Felix Manz. Do konce roku měla jejich skupina sedm členů. Nadále se snažili získat Zwingliho pro svůj program, avšak bez úspěchu. Ve stále nepřátelštějším prostředí města se radikálové začali tajně scházet v obydlích svých sympatizantů, nejčastěji v domě Felixe Manze, a věnovali se biblické četbě a komentářům a také korespondenci s představiteli reformace v Říši, například s Martinem Lutherem, Thomasem Müntzerem a Andreasem Bodensteinem von Karlstadtem, jehož proslulé traktáty šířili v Curychu.

Wilhelm Reublin, kněz z Wytikonu, který se v průběhu roku 1524 přidal k radikálům, byl prvním, kdo kázal proti křtu nemluvnat. Několik otců poté odmítlo přinést své děti ke křtu, načež byl Reublin uvězněn a následně vykázán z Curychu. S námitkami proti křtu nemluvnat v minulosti vystoupilo několik významných reformátorů. „Zwingli, Oecolampadius, Jud, Grossman a další vyjádřili pochyby nad platností křtu nemluvnat. A samozřejmě nepůsobí překvapivě zprávy, že cvikovští proroci zpochybnili bibličnost této praxe okamžitě v roce 1521.“²² Myšlenka se v průběhu roku 1524 rozšířila společenstvím a za svoji ji přijal i Conrad Grebel. Curyšští radikálové byli prvními, kdo začal křtít věřící, přestože nebyli prvními, kdo odmítl křest nemluvnat. Nicméně od následujícího roku měl křest věřících v teologii novokřtěnců nezastupitelnou úlohu a také v tomto případě vycházeli budoucí anabaptisté z jediné svrchované autority, totiž z Nového zákona, což je odlišovalo od ostatních skupin radikální reformace, například *inspiracionistů*²³ či *racionalistů*,²⁴

²¹ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 15.

²² Tamtéž, s. 20.

²³ Inspiracionisté, jejichž původ je svázán se středověkým mysticismem, představovali jednu z mnoha skupin, které dnes řadíme k radikální reformaci. Normou jejich reformního programu bylo osvícení

přestože i ti se hlásili k proudu zvanému *antipedobaptismus*, jehož jednotícím prvkem bylo právě odmítnutí křtu nemluvňat.

Konflikt vyvrcholil v lednu 1525 disputací, po níž se městská rada v Curychu definitivně přiklonila k názorům a věrouce Huldrycha Zwingliho. Žáci se měli rozhodnutí rady podvolit. V opačném případě by měli sami dobrovolně město opustit, jinak je čekalo vězení.

K prvnímu křtu došlo s největší pravděpodobností ve dnech 21.-23. ledna 1525 v domě Felixe Manze poblíž Grossmünsteru krátce poté, co skupina radikálů opustila Curych. Tento čin ve svém základu znamenal ustavení takzvaných švýcarských bratří. Georg vom Hause Jakob, později zvaný Georg Blaurock či spíše Jörg Blaurock podle barvy oděvu, který měl na sobě během jedné z disputací, byl tímto vůbec prvním nově pokřtěným. Stalo se tak z rukou Conrada Grebela. Následně Blaurock pokřtil ostatní přítomné.²⁵

V únoru zahájili Grebel a jeho souvěrci misijní činnost. Zatímco Manz a Blaurock kázali v oblasti Curychu a snažili se pro nové učení získat především sedláky a řemeslníky, Grebel si za svoji destinaci zvolil Schaffhausen, kde se zaměřil na předáky tamní reformace. Dle nového řádu švýcarských bratří vysluhovali večeri Páně, křtili věřící, kázali nezbytnost pokání a neochvějnou víru v autoritu Písma. V této době byla pokřtěna například Anna Manzová a ponořením do Rýna též někdejší mnich Wolfgang Ulimann, ačkoli křty obvykle probíhaly pouze s využitím misky.

Neobyčejný úspěch zaznamenalo hnutí v St. Gallen, kde působili Ulimann s Gabrielem Gigerem. Díky jejich úspěchu se k nim Grebel připojil a 9. dubna 1525 pokřtil velký dav lidí v řece Sitter. Celkový počet anabaptistů v St. Gallen se v dubnu pohyboval kolem čísla pět set, nicméně tamější městská rada se podobně jako v Curychu rozhodla potlačit rozrůstající se hnutí.²⁶

Duchem Svatým, autoritu Ducha tudíž kladli nad autoritu Písma. Také obnova církve podle Nového zákona, kterou zastávali novokřtěnci, jim byla cizí.

²⁴ Ve věrouce racionalistů hrál nezastupitelnou úlohu rozum coby kritérium výkladu Písma. Ten se tím stal rozhodující normou pro radikální racionalisty, kteří existovali mimo církev; avšak mnoho dalších žilo stále uvnitř římské církve. Mezi různými skupinami racionalistů často neexistovalo spojení; racionalisty se často mohli nazývat jednotlivci, kteří se specifickými metodami, u nichž hrál rozhodující úlohu rozum, pokoušeli o obnovu novozákonního křesťanství zevnitř. Zdrojem racionalismu byl většinou renesanční humanismus.

²⁵ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 38.

²⁶ Tamtéž, s. 38-39.

Prvním novokřtěncem, který zemřel pro svoji víru, byl však Eberli Bolt, upálený na hranici katolickou vrchností v kantonu Schwyz 29. května 1525.²⁷ Od konce dubna do června se Grebel skrýval v Curychu a z úkrytu vycházel pouze výjimečně, aby se setkal s některým z bratrů. Dalších několik měsíců kázal v Grüningenu, kde byl nakonec 8. října 1525 spolu s Jörgem Blaurockem zatčen a uvězněn. O tři týdny později byl dopaden a do téhož vězení vsazen i Felix Manz. Dne 18. listopadu se konal soud, který všechny tři bratry odsoudil k vězení na neurčitou dobu. Stalo se tak na základě obvinění z pobuřování, jež vůči nim vznesl Huldrych Zwingli. „*Bratři odmítli nařčení, že nabádají k společnému vlastnictví jako křesťanskému způsobu života, trvali však na tom, že křesťané by se měli dělit s těmi, kdo jsou v nouzi. Manz i Grebel prohlásili, že křest nemluvnat je nesprávný a potvrdili své přesvědčení, že jen křest věřících je znamením příslušnosti k pravé církvi.*“²⁸

Pobyt ve vězení využil Grebel k sepsání krátkého díla o křtu, nicméně nedostal povolení práci vydat. Během roku 1525 uvěznily městské úřady mnoho dalších anabaptistů v Curychu, Grüningenu a okolí. Dne 7. března 1526 byl nakonec i on spolu s ostatními bratry odsouzen k doživotnímu vězení a téhož dne též vyšel mandát, jímž se křest věřících zakazoval pod hrozbou trestu smrti. Asi dva týdny po vynesení rozsudku se podařilo vězňům uprchnout z curyšského žaláře, kam je někdy předtím přesunuli z Grüningenu. Na svobodě nechal Grebel svůj svazek o křtu konečně otisknout. V srpnu 1526 během misijní cesty do Maienfeldu zemřel pravděpodobně na území dnešního kantonu Graubünden na mor.²⁹

Dne 12. října byl Manz, jenž se po smrti Grebela stal nejvýraznější osobností a zároveň jakýmsi mluvčím švýcarských bratrů, zadržen v St. Gallen a krátce nato opět propuštěn. V prosinci 1526 jej s Blaurockem zatkli znovu poblíž Grüningenu a dne 5. ledna 1527 odsoudili k trestu smrti utopením. Poprvé od svého zavedení v březnu 1526 uplatnily úřady mandát, který za opakovaný křest požadoval trest smrti. Manz zemřel na hranici 5. ledna 1527.³⁰ Zanechal po sobě málo písemných pramenů. Bývají mu připisována některá novokřtěnecká stanoviska, například *Protestation und Schutzschrift*, předané přibližně dva roky před jeho popravou městské radě v Curychu, ale jeho

²⁷ Tamtéž, s. 29.

²⁸ ESTEP, William R., *Příběh křtěnců: Radikálové evropské reformace*, Praha 1991, s. 37.

²⁹ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 43.

³⁰ Podrobněji o popravě BRAGHT, Thielemann J. van, *The Bloody Theater or Martyrs Mirror of the Defenseless Christians Who Baptized Only upon Confession of Faith, and Who Suffered and Died for the Testimony of Jesus, Their Saviour, from the Time of Christ to the Year A.D. 1660*, Lampeter 1837, s. 343-344.

nejznámějším dílem zůstává duchovní píseň, již i dnes můžeme nalézt v *Ausbundu*³¹ z 16. století.

V den Manzovy smrti Blaurocka zbičovali. Než se stal novokřtěncem, studoval na univerzitě v Lipsku a poté v letech 1515-1518 působil jako vikář v churské diecézi v Trinsu. Z Curychu se vypravil do Bernu, kde se setkal s tamními anabaptisty. Spolu s nimi stanul v disputaci proti Zwinglimu, aby bylo následně mnoho novokřtěnců vypuzeno z města. Odtud se Blaurock přesunul do Bielu, Graubündenu a Appenzellu, ze všech míst byl však nakonec vyhnán. Proto se rozhodl Švýcarské spříseženství definitivně opustit. Vydal se do Tyrolska, kde se ujal novokřtěneckého sboru v údolí řeky Adiže, jehož pastor Michael Kürschner byl 2. června 1529 upálen. Ihned začal kázat v celé oblasti od Klausenu po Neumarkt a získával pro učení novokřtěnců stále více věřících. V Tyrolsku bylo díky němu založeno několik nových sborů. Nakonec je ale úřady města Innsbrucku 14. srpna 1529 spolu s Hansem Langeggerem zadržely, sám Blaurock byl obviněn z opuštění úřadu kněze, nezachovávání křtu nemluvnat, kázání nového křtu, zamítnutí mše a dalších zločinů. Následně zdejší autority oba novokřtěnce mučily a nakonec 6. září téhož roku upálily na hranici poblíž Klausenu. Blaurock po sobě zanechal krátké napomenutí ve formě kázání a dva hymny, jež se dochovaly v *Ausbundu*.

Již s odchodem Blaurocka ze Švýcarska ztratilo hnutí vedení, jeho smrt poté znamenala ztrátu především pro tyrolské souvěrce. Švýcarští novokřtěnci ztratili vliv v Curychu a střediskem jejich aktivity se stal Bern, kde se Blaurockovi dostalo roku 1526 široké podpory od tamní komunity, která poté přežila dalších 300 let. Největší švýcarské město poskytovalo anabaptistům v určitých ohledech poněkud omezenou svobodu, několik komunit zde však přežilo dodnes s téměř nezměněnou teologií.³² Nicméně v celém spříseženství jejich počty rychle ztenčovaly a již zde pro ně nebylo bezpečno. Přesouvali se proto především do Tyrolska, Bavorska a také na Moravu. Odtud se poté šířili dál na východ do Uher, do Polska, na sever Německa a do Nizozemí. Na některých místech vydržely jejich komunity déle, většinou však byli vyháněni nebo jejich pobyt končil perzekucemi a popravami již po několika letech.

³¹ Ausbund představoval nejstarší novokřtěnecký zpěvník duchovních písní.

³² FINGER, c. d., s. 24.

Kapitola 3

Období expanze anabaptismu a významné osobnosti

Již v roce 1525 kázali novokřtění podél severních a východních hranic Švýcarska. Na území Říše a habsburské monarchie působili jako jedni z prvních Michael Sattler, Wilhelm Reublin a Hans Denck.

Velký vliv na německé novokřtěnectví měl však také věhlasný Balthasar Hubmaier, jenž jakožto katolický kněz a doktor teologie výborně rozuměl Písmu i scholastické a patristické tradici a svoji teologii o svobodě zvěstování evangelia začal utvářet již několik let předtím, než se stal novokřtěncem.³³

Narodil se někdy kolem roku 1480 ve Friedbergu v Bavorsku. Navštěvoval latinskou školu v Augsburgu, který ležel několik kilometrů na západ od rodného města. V roce 1503, když mu bylo již více než dvacet let, se zapsal na univerzitu ve Freiburgu, vinou nepostačujících finančních prostředků byl však brzy nucen studium přerušit. Nedlouho poté si začal vydělávat jako učitel na jedné ze škol v Schafhausenu, díky čemuž mohl roku 1507 obnovit svá studia. Na univerzitě se stal Hubmaier chráněncem doktora Johannese Ecka, jenž si jej velmi oblíbil pro píli a inteligenci a pod jehož vedením dosáhl již po roce studia titul bakaláře umění, načež se stal v roce 1510 rektorem *bursy* a v srpnu 1511 získal titul *baccalaureus biblicus*. Nakonec zde dosáhl i hodnosti mistra. Když Eck odešel o rok a půl později z Freiburgu na univerzitu v Ingolstadt, Hubmaier jej tam brzy následoval.

V Ingolstadt následně odstartoval svoji rychlou a do určitého okamžiku velmi úspěšnou kariéru. Dne 29. září 1512 zde dosáhl hodnosti doktora teologie. Poté se stal kazatelem a kaplanem v univerzitním kostele Panny Marie. V roce 1515 byl jmenován místorektorem univerzity. V této funkci přebíral pravomoci a náplň zaměstnání rektora. V úřednické funkci se mu ale nedařilo, proto brzy odešel za lákavější nabídkou.³⁴

Dne 25. ledna 1516 se stal prvním kazatelem v katedrále svatého Petra v Řeznu. Když do města dorazil, postavil se do čela antisemitské kampaně, která právě ve městě probíhala. V roce 1519 byli Židé vyhnáni z města a jejich majetek zabaven římskokatolickou církví. Z úředních knih byly odstraněny pohledávky ze strany

³³ O Hubmaierově roli v selské válce STAYER, James M., *The German Peasants' War and Anabaptist Community of Goods*, Montreal 1991, s. 65-66.

³⁴ MABRY, Eddie, *Balthasar Hubmaier's Doctrine of the Church*, Lanham 1994, s. 1.

židovské obce a za Hubmaierova přičinění byla opuštěná městská synagoga přeměněna v katolickou kapli, zasvěcenou *krásné Marii* (zur Schönen Maria). Po vysvěcení kostela se zde začaly dít zázraky, jež přilákaly do města zástupy poutníků. Hubmaier zde napočítal přes padesát zázraků. Avšak přízeň ze strany věřících a obětiny, jež na místě zanechávali, vyvolaly nevoli u dominikánských mnichů, kteří tím ztráceli prestiž a výdělek. Veškeré snahy o příměří nejen z Hubmaierovy strany selhaly a rozpor mezi představiteli města a klášterem se nedařilo uklidnit. Neví se přesně, zda právě tato situace, která vrhala špatné světlo na mnichy i kněží, byla rozhodujícím důvodem, proč nakonec opustil Řezno a s ním i vysoce respektovanou pozici.³⁵

Roku 1521 odešel do odlehlejšího Waldshutu, jenž leží na švýcarsko-německých hranicích, aby se na tamní farnosti ujal kněžského úřadu. Jeho nová pozice by se dala i z tehdejšího hlediska označit za kariérní propad, nicméně Hubmaier zde našel klidnější prostředí oproti vypjaté atmosféře, jež panovala několik posledních let v Řeznu. Zdá se, že jeho katolická víra byla při příchodu do Waldshutu stále neotřesitelná, zde se mu však naskytl dostatek času na studium. Následně zaměřil veškerou svoji pozornost na Písmo, především na Pavlovy epístoly, které by se daly označit za příčinu obratu také dalších věřících k reformovaným vyznáním.

V roce 1522 podnikl cestu po švýcarských městech, aby se obeznámil s různými reformačními učenými, a během putování navštěvoval různé významné osobnosti, a to jak z katolického, tak z reformačního tábora. Například v Basileji se setkal s Glareanem a Erasmem Rotterdamským. Po návratu do Waldshutu se rozhodl ještě intenzivněji studovat Nový zákon, jenž se pro něho do budoucna stal prakticky jediným pramenem teologie: „*V roce 1522 začal Hubmaier přijímat novou reformační teologii, přičemž dával přednost Zwingliho učení před Lutherovým.*“³⁶

Téhož roku jej pozvali do Řezna, aby tam opět začal působit. Svůj pobyt zahájil kázáním z evangelií, načež prohlásil, že ve stejném duchu bude pokračovat i nadále, čímž se de facto přiznal k zavržení tradice a všeho, co nebylo z Písma. Po nepříznivém přijetí od běžných věřících i městských autorit se tři měsíce po příchodu do Řezna rozhodl opět odejít do Waldshutu.³⁷

V roce 1523 se začal stýkat se švýcarskými reformátory a v říjnu téhož roku se zúčastnil curyšské disputace, která rozdělila Zwingliho a Grebela. Tehdy se také

³⁵ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 79-80.

³⁶ *Early Anabaptist Spirituality: Selected Writings*, New York 1994, s. 20.

³⁷ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 80-81.

přihlásil Písmu jakožto určujícím základu své teologie a současně přítomné požádal, aby mu jeho vlastní případné věroučné omyly pomohli pomocí Písma napravit.

Po návratu do Waldshutu se, inspirován curyšskými událostmi, rozhodl uspořádat disputaci, na niž pozval duchovní z celé oblasti. Rozebírat se mělo jeho *Osmnáct tezí o křesťanském životě*. Tyto články vyšly v následujících měsících tiskem a staly se prvním Hubmaierovým publikovaným dílem. Ze skladby témat bylo patrné, že se již zcela zbavil křesťanské, především potom scholastické tradice. V člancích se pravilo, že pouze víra nás činí svatými a tato víra je potvrzením milosti Boží. Milost je odepřena všem zdánlivým křesťanům, kteří znají pouze historickou víru v Boha. Pod pojmem historická víra jsou myšleny „prázdné náboženské úkony, jako svíce, palmové ratolesti a svěcená voda“.³⁸ Důležitá je naopak víra v podobě bratrské lásky vůči lidem a též v podobě vzdání díků Bohu. Dobré nebo zlé jsou pouze skutky, které nám Bůh přikázal nebo zapověděl, nenáleží k nim tudíž mnišské kutny či pusty. Týdenní, měsíční a výroční mše odpadají, neboť mše není obětí za mrtvé ani za živé, ale památkou smrti Kristovy. V dalších člancích jsou stávající náboženské úkony podobným způsobem podrobeny analýze a srovnávány s Písmem.³⁹

Hubmaier se snažil svých článků držet, proto nechal ze svého kostela odstranit všechny obrazy. Krátce nato se oženil s Elsbeth Hügline z obce Reichenau, jež leží na dnešních švýcarsko-německých hranicích. Již od dob curyšské disputace ale Hubmaiera sledovaly úřady. Nejprve žádaly městskou radu, aby byl propuštěn z farní služby. Když ta jejich žádost zamítla, přišel v dubnu 1524 od habsburské vlády úřední dopis s příkazem, aby byl doktor, na němž zároveň spočívalo obvinění z následování Lutherova učení, vykázan a na jeho místo přijat jiný, pravověrný kněz. K tomuto příkazu se s vlastní žádostí připojil kostnický biskup. Hubmaier se odmítl dostavit před biskupský tribunál a sám se v září 1524 rozhodl město i úřad opustit.

Následně odešel do Schaffhausenu, kde sepsal dílo *O kacířích a těch, kdo je upalují*⁴⁰ (Von Ketzern und ihren Verbrennern), jež se dočkalo značného ohlasu. Hubmaier v něm pojednává o křesťanské svobodě a rozepisuje se zde mimo jiné o limitované moci úřadů, které nemají právo zasahovat do záležitostí Božích, ale přesto tak činí. Kacíře definuje jako ty, kdo poškozují a podřívají autoritu Písma a interpretují

³⁸ ESTEP, *Příběh křtěnců...*, c. d., s. 63.

³⁹ Podrobněji CANER, Emir, *Shrnutí Hubmaierových nejvýznamnějších prací*, in: RegioM 2005: sborník Regionálního muzea v Mikulově, Mikulov 2005, s. 90-91.

⁴⁰ Všech 36 bodů ve zkrácené a upravené podobě viz CANER, c. d., s. 93-94.

je jiným způsobem, než jim ukládá Duch Svatý. Mimo jiné označuje za kacíře všechny, kdo tvrdí, že Řím je totožný s církví či že vládnutí je jedním ze způsobů pastorační, je proto logické, že tímto nelichotivým termínem nazývá například inkvizitory. Na jejich adresu říká, že víru nelze vynutit, že jejich náboženská horlivost je pouze klamem a bez podkladu v Písmu usilují o spásu duše. Kacíře či bezvěrce by měli získávat s použitím Písma, trpělivosti a modliteb a nikoli je trestat. Těm, kteří odmítají evangelium, by se nemělo ubližovat, neboť Bůh nedal lidem právo upalovat kacíře a bezvěrce. Dílo uzavírá slovy, že zákon požadující upalování kacířů je ďáblovým vynálezem. Tento spis, podobně jako jeho předchozí dílo, dokládá, že Hubmaierovi šlo v první řadě o svobodu zvěstování evangelia, tedy o svobodu kázat je a šířit jeho zvěst v nezměněné podobě. Program sociálních reforem mu byl zcela cizí.

V říjnu 1524 se vrátil do Waldshutu. Obyvatelé přitom připravili hostinu na jeho počest, načež byl opět ustanoven prvním kazatelem. Tehdy již také nejspíš pochyboval o správnosti křtu nemluvnat, pravděpodobně na přání věřících v něm však nadále pokračoval. K těmto pochybnostem dospěl přibližně ve stejné době jako Grebel a jeho souvěrci. Na začátku roku 1525 publikoval traktát nazvaný *Otevřená výzva Balthasara z Friedbergu všem věřícím křesťanům*, kde svůj názor na křest nemluvnat otevřeně publikoval a zavázal se dokázat, že tento křest nemá základ v Písmu. V dubnu roku 1525 vyhledal ve Waldshutu úkryt Wilhelm Reublin, který byl předtím vyhnán z Curychu. Ten tehdy Hubmaiera spolu s přibližně šedesáti lidmi pokřtil. O velikonoční neděli pak sám Hubmaier pokřtil dalších více než 300 lidí a v následujících dnech v této činnosti pokračoval, přičemž mnoho nově pokřtěných začalo praktikovat též umývání nohou. Z Hubmaierovy strany se jednalo o snahu uvést do praxe novozákonní model křesťanského života a teologie.⁴¹

V roce 1525 publikoval Hubmaier knihu *O křesťanském křtu věřících* (Von dem christlichen Tauff der Gläubigen). Jednalo se o reakci na Zwingliho pamflet proti křtu věřících nazvaný *O křtu, opakovaném křtu a křtu nemluvnat* (Vom Touff, vom Widertouff, und vom Kindertouff), kde curyšský reformátor hájí křest novorozenců dětí a přitom útočí na Wilhelma Reublina. Ve svém díle Hubmaier zastává názor, že křest je sice podstatným znakem života církve, avšak ke spáse není nezbytný. Vyjadřuje především oddanost Kristu a podřízení se souvěrcům. Křtu nemluvnat proto chybí hodnota, smysl i novozákonní původ a pouze okrádá oddané věřící o skutečný křest,

⁴¹ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 121-122.

kterému má předcházet kázání evangelia, pokání a vyznání víry, aby byl smysluplný a přikračovalo se k němu s čistou hlavou a srdcem. Tento spisek byl mezi novokřtěníci hojně rozšířen a ihned vedl k další roztržce se Zwinglim, zároveň bývá považován za „Hubmaierův nejlepší a nejvýznamnější spis. Je to plynulá, jasná a na Bibli založená obrana křtu věřících.“⁴²

Po porážce selské války se pozornost úřadů upřela na Waldshut. Když městu hrozila intervence rakouských katolických vojsk, byl Hubmaier nucen 5. prosince 1525 uprchnout. Rakouské jednotky byly přítomny ve většině okolních měst, proto si Hubmaier zvolil za cíl své cesty Curych. O jeho pobytu ve městě se radní brzy dozvěděli a nechali jej i s manželkou zatknout a uvěznit. Hubmaier následně požádal o veřejnou disputaci, jíž bylo vyhověno. Diskuse se zúčastnili Huldrych Zwingli, Leo Jud, Oswald Myconius, Konrad Schmid, Sebastian Hofmeister a další. V závěru disputace vyjádřil Hubmaier ochotu odvolat, avšak nejdříve si chtěl osobně promluvit s Judem, Myconiem a Hofmeisterem, o nichž věděl, že se v minulosti zabývali otázkou biblické oprávněnosti křtu nemluvňat. Po soukromých rozhovorech tak skutečně učinil a odvolal nejprve před tzv. malou radou a následujícího dne i před tzv. radou dvou set. Zwinglimu slíbil, že veřejně přečte své odvolání také před fraumünsterským sborem, ovšem když se 29. prosince 1525 ocitnul na kazatelně, místo odvolání začal hájit křest věřících. Zwingli jej okamžitě obvinil z ďábelské posedlosti, nechal jej odvléct z kazatelny a vsadit do věže Wellenberg v říčce Limmat nedaleko Fraumünsteru. Jak pojednává *The Bloody Theater*, „zašli tak daleko, že v jednu chvíli věznili v temné věži dvacet osob, mezi nimiž se nacházeli muži, těhotné ženy, vdovy a mladé dívky a že nad nimi vynesli tento rozsudek: Již nikdy nezahlédnou sluneční světlo ani záři měsíce a ukončí své životy o chlebu a vodě. Z tohoto důvodu všichni zůstanou v temné věži, kde budou muset přetrpět odporný zápach z mrtvol, dokud nikdo z nich nezůstane naživu.“⁴³ Ve vězení sepsal *Dvanáct článků o křesťanské víře*, které jsou psány experimentální formou modlitby a jež vyšly až později v Mikulově. V tomto díle je evidentní snaha představit se katolickým věřícím nikoli jako radikál, nýbrž jako křesťanský pastor s poněkud odlišnými názory.⁴⁴

Během následného mučení odvolal svá stanoviska, což následně na Zwingliho žádost stvrdil i písemně. Curyšský reformátor byl nyní spokojen a pokořeného vězně

⁴² CANER, c. d., s. 97.

⁴³ BRAGHT, c. d., s. 393.

⁴⁴ CANER, c. d., s. 99-100.

propustil. Hubmaier okamžitě opustil Curych a roku 1526 odešel do nábožensky velmi tolerantního Mikulova. Zdejší komunita jej ihned přijala a řada místních brzy přejala Hubmaierovu novokřtěneckou víru. Linhart a Jan z Lichtenštejna se nechali od Hubmaiera veřejně pokřtít a během jediného roku, který Hubmaier v Mikulově strávil, bylo pokřtěno několik tisíc lidí. Plně se začal věnovat také psaní. V průběhu let 1526-1527 mu vyšlo sedmnáct spisů, z nichž většinu publikoval Simprecht Sorg-Froschauer v Mikulově.⁴⁵ Bezesporu byl mezi prvními novokřtenci nejučenějším teologem a úrovní vzdělání i důsledností svých spisů patřil možná k největším učencům své doby.

Roku 1526 přišel na Moravu také Hans Hut, někdejší stoupenec Thomase Müntzera a novokřtěnec ovlivněný radikální eschatologií a chiliastickými myšlenkami. Své učení vystupňoval až k oprávněnosti použití násilí vůči bezbožným, kteří se snaží bránit příchodu Božího království. Hut zde za krátkou dobu získal řadu příznivců a připojil se k němu například i Jakub Wiedemann, který tvrdil, že hlavní zásadou křesťanů, řídících se Novým zákonem, by mělo být majetkové společenství. Dohromady utvořili opozici vůči Hubmaierovi, ačkoli se jejich učení v mnoha bodech rozcházela. Wiedemann byl v základě stoupencem společenské pasivity, zatímco Hut byl jeho pravým opakem. Hubmaier vůči nim hájil legitimitu státu, jemuž přiznával výlučné právo na použití násilí. Toto stanovisko nebylo nikdy přijato žádnou početnější skupinou novokřtenců a rozcházel se v něm také s tradiční teologií novokřtenců, neboť Schleitheimské vyznání, o němž bude řeč dále, nahlíželo na otázku státního zřízení pasivně. Vůči Wiedemannovu majetkovému společenství zaujal sice zamítavé stanovisko, ale držel se zásady, že by se novokřtenci měli dělit s těmi, kteří trpí nedostatkem. Posledním Hubmaierovým spisem se stal titul *O meči* z roku 1527, který bezprostředně reagoval na rozepří s Hutem a Wiedemannem.⁴⁶

Všeobecný výnos z 28. srpna 1527 požadoval přísné a bezodkladné zavedení dekretu přijatého na wormsském sněmu. Na jeho základě byl Hubmaier zatčen a odveden do Vídně, kde byl i s manželkou uvězněn. Jak dosvědčují i prameny, „*okolnosti Hubmaierova zadržení jsou neznámé. Má se za to, že jeho vydání do Vídně nebylo kvůli jeho náboženskému smýšlení, ale kvůli jeho dřívější politické činnosti ve Waldshutu.*“⁴⁷

⁴⁵ PÁNEK, Jaroslav, *Moravští novokřtenci: Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů*, in: Český časopis historický, roč. 92, č. 2, 1994, s. 243-244.

⁴⁶ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 98-100.

⁴⁷ *Early Anabaptist Spirituality...*, c. d., s. 20.

Po výslechu byli s manželkou přemístěni do zámku Gratzenstein, kde byl Hubmaier držen až do března 1528. Během pobytu ve vězení nikdy zcela neodvolal, pouze ve dvou bodech potvrdil katolická dogmata, jichž se kdysi zřekl. Náзор nezměnil ve věci křtu, večeře Páně, ani co se týče jeho někdejšího popření existence očištěnce.

Dne 3. března byl Hubmaier odvezen zpět do Vídně a znovu mučen, ani nyní však neodvolal. Nakonec se odmítl vyzpovídat knězi a přijmout od něho poslední pomazání. Dne 10. března jej upálili a o tři dny později byla jeho manželka utopena v Dunaji. Po Hubmaierově smrti nařídily úřady jeho spisy zničit a dokonce se téměř o sto let později v roce 1619 objevily na seznamu zakázaných knih. Španělská inkvizice jej ještě tehdy řadila mezi nebezpečné kacíře spolu s Lutherem, Zwinglim a Calvinem.

Nedlouho po Hubmaierově smrti byli Wiedemann a jeho stoupenci vykázáni z Moravy pány z Lichtenštejna. Z této a dalších skupin později povstala hutteritská verze novokřtěnectví. Postupně se k Wiedemannově skupině přidávali také někdejší Hubmaierovi souvěrci, aby jejich vyznání v tomto společenství nakonec převládlo. Paradoxně tedy odkaz věhlasného doktora teologie přežil mezi těmi, vůči nimž se v Mikulově stavěl odmítavě. Dnešní hutterité proto nesou znaky jeho učení.⁴⁸

Hubmaier měl v teologických otázkách vliv na řadu dalších vůdců anabaptismu v Říši, ale s tradiční teologií novokřtěnců se rozcházel v několika bodech. Nejdůležitějším z autorů této tzv. tradiční teologie byl Michael Sattler, který se narodil roku 1490 ve Staufenu im Breisgau, vesnici poblíž Freiburgu na území dnešního Bádenska-Württemberska. V mladém věku vstoupil do benediktinského kláštera sv. Petra ve Schwarzwaldu a za svého tamního pobytu zřejmě příležitostně navštěvoval Univerzitu Alberta-Ludvíka Freiburg. Předpokládá se, že zde se naučil hebrejsky a řecky. V klášteře se věnoval studiu Pavlových epištol, čímž se dostal do krize víry, neboť si začal více všimnout nedostatků a neřestí ostatních řeholníků. Krize vyvrcholila odchodem z kláštera a přerušením svazků s římskokatolickou církví. Následně se Sattler ztotožnil s Lutherovým učením a vydal se hledat podporu a nábožensky příznivé prostředí do Curychu. Zde se setkal s Reublinem, pod jehož vedením se stal novokřtěncem, avšak 18. listopadu 1525 byl během misijní činnosti zadržen úřady a následně vypovězen z curyšského kantonu.⁴⁹

Vrátil se proto do rodného Staufenu a odtud pokračoval dál do Štrasburku, kde tehdy působil Martin Bucer. Přestože si získal respekt štrasburského reformátora,

⁴⁸ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 104.

⁴⁹ Tamtéž, s. 57-60.

nepodařilo se mu jej získat pro své vyznání. Ve městě se setkal s rozmanitými reformačními názory a získal mnoho zkušeností, avšak na svoji stranu si obyvatele nezískal. Pozice vlivných reformátorů, jakými byli například Bucer či Capiton, a Lutherova a Zwingliho učení zde byly příliš silné.

Na Reublinovo pozvání odešel do oblasti, jež se nacházela severně od města Rottenburg am Neckar. Zde zahájil svoji misijní činnost. Největších úspěchů dosáhl v Horbu am Neckar, který se stal centrem jeho vlivu. Dne 24. února 1527 se v Schleitheimu, ležícím severně od Schaffhausenu, konala novokřtěnecká konference, na níž vystoupil a kázal Michael Sattler. Bylo zde přijato tzv. Schleitheimské vyznání, jež se stalo jednotícím vyznáním víry tehdejších švýcarských a jihoněmeckých novokřtěnců. Sattler se na něm velkou měrou podílel a měl vliv na jeho prosazení mezi ostatními souvěrci na konferenci.

Schleitheimské vyznání⁵⁰ striktně neformulovalo věrouku, neboť neuplatňovalo žádná vyloženě teologická hlediska. Jednotlivé články pojednávaly o otázkách kázně a řádu ve společenstvích, podobně jako raně křesťanské sborové příručky. Vyznání se skládá ze sedmi článků, které tak, jak jdou za sebou, pojednávají o křtu, exkomunikaci, večeři Páně, oddělení od zla, postavení kazatele ve sboru, násilí a přísaze. Články o křtu a večeři Páně mají ovšem teologickou povahu, ačkoli se liší od běžných sakramentálních interpretací. Články o postavení kazatele, násilí a přísaze zase pojednávají o morálce a odkazují na soužití novokřtěnců v praxi.

Když se Sattler, Matthias Hiller, Veit Veringer a další vrátili z konference do Horbu, byli spolu s většinou tamních novokřtěnců zatčeni úřady z Rottenburgu. U Sattlera bylo nalezeno Schleitheimské vyznání a další dokumenty, které se vztahovaly především k jihoněmeckým komunitám novokřtěnců. Úřadům se tak dostaly do rukou velmi cenné údaje a katoličtí zmocněnci si brzy uvědomili Sattlerův význam pro celé hnutí. Všichni zatčení byli odesláni do Binsdorfu, jenž dnes představuje součást Geislingenu v Bádensku-Württembersku. Sattler a ostatní se nacházeli v rukou rakouských úřadů, jejichž soudní pravomoc se vztahovala i na Rottenburg. Začátek procesu byl odložen na 15. květen 1527, protože předsednictvo soudu vyhledávalo vhodné teologické autority z katolických univerzit. Na proces nakonec přijeli dva doktoři svobodných umění a dva zástupci z obce Ensisheim, která se dnes nachází

⁵⁰ Podrobněji NOLL, Mark A., *Confessions and Catechisms of the Reformation*, Vancouver 2004, s. 47-58.

ve francouzském departmentu Haut-Rhin. Soudní dvůr čítal 24 soudců a předsedal mu hrabě Joachim von Zollern.

Přelíčení bylo zahájeno 17. května.⁵¹ Sattler si jako mluvčí skupiny odmítl zvolit obhájce s odůvodněním, že proces je nelegální a že dle Božího slova nelze v náboženských záležitostech uplatňovat zákony. Obžaloba se skládala celkem z devíti bodů, přičemž prvních sedm bodů se vztahovalo na přítomné novokřtěnce obecně a poslední dva na Sattlera samotného. Všechna obvinění prokazovala, že víra bratří je v případech jednotlivých článků vyznání buď přímo nepochopena, nebo přijímána negativně. Zde uvádím Sattlerovu obhajobu v jednotlivých bodech obvinění:

- 1) „*Že jsme jednali v rozporu s císařským mandátem, nepřiznáváme...*“ Tento výnos, o němž se hovoří, byl totiž namířen proti luteránům: „*...neboť ten [mandát] říká, že Lutherovo učení a klam se následovat nesmí, přípustné je pouze evangelium a slovo Boží. To jsme dodrželi...*“
- 2) „*Že skutečné tělo Kristovo není přítomno při eucharistii, doznáváme...*“
- 3) Přihlásil se k tvrzení, že křest novorozenat není zapotřebí ke spáse, a následně se dokonce pustil do obhajoby křtu věřících.
- 4) „*...neodmítáme olej; neboť se jedná o Boží stvoření, a co Bůh stvořil, je dobré a nesmí být odmítáno, ale že papež, biskupové, mniši a kněží jej mohou učinit lepším, popíráme; neboť papež nikdy neudělal nic dobrého...*“ Zde se přiznává, že nepřikládá vyšší hodnotu oleji užívanému při posledním pomazání.
- 5) Odmítá, že by mluvili rouhavě o Panně Marii a že by odsuzovali uctívání svatých. Neodpustil si však následující poznámku: „*...ale že se za nás přimlouvá, o tom Písmo nic neví; proto s námi musí čekat na poslední soud.*“
- 6) Přiznal se k prohlášení, že lidé nemusí přísahat před autoritami, jimiž myslel úřady.
- 7) K obvinění, že se svými souvěrci při večeři Páně požívá chléb a víno z jednoho talíře, se vůbec nevyjádřil.
- 8) Nařčení, že se v rozporu s řádem oženil, odmítl s tím, že není v rozporu s nařízením Božím.

⁵¹ O procesu obsáhle BRAGHT, c. d., s. 344-346; *Spiritual and Anabaptist Writers...*, c. d., s. 138-144.

- 9) Poslední bod obžaloby představovalo Sattlerovo odmítnutí boje s Turky, k němuž se následně před soudem přiznal: „*Pokud by Turci měli přijít, neměli bychom jim odporovat; neboť je psáno: Nezabiješ. Neměli bychom se bránit Turkům ani našim pronásledovatelům; ale snažně prosit Boha, aby je zahnal a my jsme odolali.*“ Zároveň jedním dechem dodal: „*...pokud bych přijal válku, raději bych pochodoval proti takzvaným křesťanům, kteří pronásledují, vězní a trestají smrtí zbožné křesťany [...] Turek je pravým Turkem, když neví nic o křesťanské víře, a je Turkem podle masa; ale vy, rádoby křesťané, se vychloubáte Kristem, pronásledujete věrné svědky Kristovy, a jste Turky podle ducha.*“⁵²

Rozsudek byl přečten 18. května. „*V případě zástupců Jeho Císařské Milosti proti Michaelu Sattlerovi došli jsme k rozsudku, že Michael Sattler bude předveden ke katovi, který jej odvede na místo poprav a vyřízne mu jazyk, poté jej pevně připevní k vozu a na něm mu do ruda rozžhavenými kleštěmi dvakrát vytrhne kus masa z těla; a až bude vyvezen branou, uskuteční se toto stejným způsobem ještě pětkrát. [...] Poté, co se uskutečnilo mučení, jak je popsáno výše, byl spálen na prach jako kacíř.*“⁵³ Dne 21. května 1527 Sattler zemřel na hranici. Tehdy stihla poprava ještě tři další novokřtence. Trestu smrti neunikla ani Sattlerova manželka. Osm dní poté byla utopena v řece Neckaru.

Nejen Sattlerovu smrt zachytil Wilhelm Reublin ve svazku, který se nedlouho po popravě rozšířil do oblastí dnešního Německa, Rakouska a Švýcarska. Po mučení a upálení Sattlera a rozšíření zvěstí o jeho mučednické smrti přistoupily říšské úřady ke změnám ve způsobu vyslýchání novokřtenců. Především se snažily přimět zadržené a souzené, aby odvolali. Nad komunitami novokřtenců, o nichž se vědělo, byli především v oblastech jižního Německa pověřeni dohledem kněží, kteří dostali za úkol je sledovat a následně na ně misijně působit, aby jim pomohli nalézt cestu zpět k jedinému pravému vyznání. Tento systém převýchovy byl uplatňován především v oblastech Sattlerova vlastního působení kolem Horbu a Rottenburgu, poněkud odlišný byl postup vůči Hutovým sborům, o nichž se zmíním později. Úřady si tehdy začínaly být vědomy věroučných rozporů v novokřtěneckém táboře.

⁵² BRAGHT, c. d., s. 345.

⁵³ *Spiritual and Anabaptist Writers...*, c. d., s. 143.

Dalším významným představitelem německého novokřtěnectví se stal Hans Denck. Vystudoval univerzitu v Ingolstadtu a ovládal latinu, řečtinu a hebrejštinu. Během pobytu v Řeznu se ztotožnil s Lutherovým učením, nicméně se zde a patrně již i předtím na univerzitě setkal s Balthasarem Hubmaierem. Jaký vliv však tehdy měl tento reformátor na Denckovo myšlení, nevíme přesně. Dva roky Denck zastával v Norimberku funkci ředitele školy sv. Sebalda, která byla založena pod patronátem zdejších humanistických kruhů. Několik let též patřil ke ctěným členům zdejší společnosti učenců, nicméně v průběhu doby se jeho názory stále více radikalizovaly. Nakonec kriticky odsoudil Lutherovo učení a v oblasti reformy se stal ještě radikálnější, což vedlo nejprve k jeho propuštění a nakonec v roce 1525 k vyhoštění z města. Nicméně jeho radikálnost nespočívala v násilí coby součásti reformy či touze po odstranění sociální nespravedlnosti, ale především v odstranění či upravení těch nepřesností stávajícího kanonického učení, které tzv. nebyly z Písma. Proto Denck odsoudil například i Thomase Müntzera.

Teologie, k níž se Denck především pod vlivem Luthera a křesťanského humanismu dopracoval, se v mnohém podobala učení novokřtěnců, kteří tehdy formulovali své názory v Curychu. Vzhledem k tomu, že se představitelům města zdály jeho názory kacířské a bludné, byl zprvu pověřen, aby jim přiblížil svoji věrouku, především pojetí večere Páně a křtu. Jak se ukázalo, Denck nepřikládal svátostem samotným žádnou objektivní hodnotu, což nakonec vedlo k jeho obvinění z kacířství a vypuzení z města.

V červnu 1525 dorazil Denck do St. Gallen. Dle svých názorů začal být ve městě brzy pokládán za novokřtěnce. Joachim von Watt neboli Vadian, s nímž se zde Denck setkal, jej označil za heretika. Vadian jej sice považoval za vzdělance, avšak odsoudil Denckovu soteriologii⁵⁴, konkrétně obhajobu Origenova názoru o svobodě a spasení všech zavržených, což v praxi dle Vadiana mimo jiné znamenalo, že norimberský učenec dával naději na spásu i těm nejubožejším a nejzatracenějším. V této oblasti se dostalo Denckovi nepochopení také od Johanna Kesslera. Ten mu sice podobně jako Vadian vyjádřil obdiv a pochválil jeho učenost, skromnost a přátelské vystupování, nicméně podle Dencka prý neměl být zatracen dokonce ani ďábel, neboť nakonec měli být spaseni zcela všichni. Sám Denck však prohlašoval, že Kristova smrt na kříži sice

⁵⁴ Soteriologie, jež se zabývá naukou o spáse, představuje součást křesťanské teologie.

postačuje k vykoupení celého lidstva, nicméně spásy se dostane pouze věřícím, což však s Origenovými názory příliš nekoresponduje.

Na podzim roku 1525 odešel do Augsburgu, kde poté vyučoval latinu a řečtinu. Zdejší učenci jej zařadily mezi mladé radikály, k nimž patřil například Sebastian Franck či Ludwig Haetzer. Tehdy stoupence reformace rozdělovala otázka večere Páně. Dencka tento spor zatím nezajímal. Stěžoval si především na neznalost kněží i věřících, přičemž tvrdil, že všichni by se měli naučit poznávat Boha než se zabývat takovými otázkami. Ale již roku 1526 se sám obrátil k tomuto a dalším problémům, když se po teologické stránce ztotožnil s novokřtenci. Krátce nato byl Balthasarem Hubmaierem, který právě cestoval z Curychu do Mikulova, pokřtěn. Následně se Denck stal významným členem německé novokřtěnecké komunity. Z jeho rukou následně přijal křest například Hans Hut, anabaptista později velmi aktivní v jižním Německu, Rakousku a na Moravě, jenž v Augsburgu začal brzy obracet obyvatele na svoji víru. Ve městě vznikla samostatná novokřtěnecká komunita v roce 1527 a do jejího čela se postavil Sigismund Salminger. Za jeho vedení se zdejší sbor rozrůstal též díky přízni zámožného konvertity Eitelhanse Langemantela.

Denck mezitím roku 1526 opustil Augsburg a připojil se ke sboru ve Štrasburku. Zdejší mladá komunita byla založena téhož roku. Denck byl ve Štrasburku přijat velmi chladně, neboť zdejší autority věděly o jeho vypovězení z Norimberku i o jeho sporném vyznání, a Bucer jej brzy po příchodu vyzval k debatě. Prokázaly se však pouze menší věroučné odchylky, neboť v dogmatických otázkách se Denck s ostatními shodoval. Důležitá pro Bucera a také pro proslulého štrasburského reformátora Wolfganga Capita však byla Denckova příslušnost k novokřtěncům. Od samého počátku jej Bucer s Capitem podezřívali a nelíbilo se jim, že se Denck a jeho souvěrci odvolávali na Písmo, kterého se též dovolávali oni. Zwingli, Bucer, Oecolampadius, Capito a další se snažili především docílit toho, aby s nimi nebyli spojováni.

Důležité je však říci, že se Denckovy názory poněkud lišily od názorů švýcarské a württemberské komunity novokřtěnců, konkrétně od Sattlerových. „*Ačkoli zde byl aktivní Sattler a švýcarská skupina, Denck si zvolil společenství novokřtěnců se spiritualistickými sklony.*“⁵⁵ Dalším problémem byly Denckovy spory s říšskými městy. Proto také nebyl norimberský učenec vítaný na rozdíl od Sattlera, jenž sice tehdy ve Štrasburku také přebýval, ovšem byl Capitovým hostem. Zde se již projevuje

⁵⁵ FINGER, c. d., s. 28.

v některých bodech odlišná teologie mezi komunitami novokřtěnců. Například Hans Hut, který byl pokřtěn z Denckových rukou a nejspíše také převzal jeho učení, šířil dále v Rakousku a na Moravě toto vyznání, k němuž navíc sám připojil různé chiliastické prvky a jež bylo ve výsledku velmi odlišné od tradičního Schleitheimského vyznání.

Také proto byly Denckovy názory, prezentované v debatě, nakonec zamítnuty a Denck sám byl o Vánocích roku 1526 vyhoštěn. Cestoval ne sever údolím Rýna, kde vykonával rozsáhlou misijní činnost. Nejprve působil v Bad Bergzabernu a Landau na území rýnské Falce a v lednu či únoru 1527 vstoupil do Wormsu. Přibližně v té době přišel do města též Ludwig Haetzer, s nímž Denck působil v Augsburgu. Společně přeložili do němčiny texty starozákonních proroků, načež se překladům i samotným autorům dostalo velké popularity. Denck zde sepsal také své páté, poslední a zřejmě nejslavnější dílo *O pravé lásce* (Von der wahren Liebe), kde prezentuje svoji smířlivou víru a hlásá křesťanskou lásku. Dále tvrdí, jako již mnohdy předtím, že nejdůležitější je Bohu porozumět, víra je pro něho tudíž stálým učením a poznáváním a každý věřící je učedníkem. Bible coby jediné kritérium křesťanského života je pro něho irelevantní, v čemž se rozchází se Sattlerem.

Dne 9. června 1527 umístil městský kazatel Kautz na katedrálu ve Wormsu sedm tezí, které pojednávaly o novokřtěneckém učení o Písmu, večeři Páně, vykoupení a křtu, nicméně v Denckově interpretaci a nikoli v tradičním schleitheimském znění. Následujícího dne hájil Denck s Haetzerem a Kautzem tyto teze na náměstí. Jejich učení bylo sice většinou zavrženo, přesto několik lidí, především venkovanů, Denckovo vyznání přijalo. V následujícím období mladou komunitu stihly těžké represe ze strany falckého kurfiřta, přesto komunita přežila ještě několik let.

Z Wormsu zamířil Denck přes Basilej a Curych do Augsburgu, kde se v roce 1527 podílel s Hutem na kazatelské službě ve zdejším sboru, který již tehdy čítal několik desítek věřících. Zde se Denck s Hutem dostali do názorové roztržky ohledně eschatologických otázek, jež nakonec Hut vypustil ze svých augsburských kázání a vrátil se k nim pouze na vyžádání.

Po odchodu z Augsburgu a zastaveních v několika dalších městech se Denck nakonec uchýlil do Basileje, kde zemřel na mor. Ještě před smrtí sepsal své vyznání víry, které poté zveřejnil Oecolampadius coby odvolání. Paradoxně se však nejedná o odvolání, ale o sepsání věrouky v bodech a bez velkých odchylek tak, jak ji Denck hlásal za svého života jako kazatel a misionář novokřtěnců. Pouze jediné místo v textu působí jako odvolání, ale o jeho pravosti se nadále vedou spory.

Denckovo učení doplněné chiliastickými myšlenkami dále šířil Hans Hut, původním povoláním podomní knihkupec. Nejprve jej ovlivnilo Lutherovo učení, na jehož obranu vystoupil s několika přáteli roku 1524 ve Weissenfelsu. Téhož roku však začal mít pochybnosti o křtu nemluvňat. Pochyboval o jeho biblickém základu, proto pátral v Písmu i v biblických komentářích, ale nemohl nalézt uspokojivou odpověď. Dokonce cestoval do Wittenbergu, aby se zde setkal s reformovanými kněžími a vzdělanými stoupenci Lutherova učení, ale ani tato cesta nevedla ke kýženým výsledkům. Nakonec se kvůli křtu nemluvňat s luterány rozešel.

Když se navrátil do Bibry v Durynsku, kde bydlel, nepovolil křest svého právě narozeného dítěte, za což byl následně potrestán. Byl donucen prodat veškerý majetek a opustit město. Doprovázela jej manželka a jejich pět dětí. Následně byl ovlivněn myšlenkami a osobností Thomase Müntzera a vstoupil do jeho komunity. Když ovšem opět odmítl nechat pokřtít své dítě, byl roku 1524 z komunity vyhnán. Dne 15. května 1525 se u Bad Frankenhausenu zúčastnil rozhodující bitvy o Durynsko během německé selské války. Po bitvě byl nucen prchnout a ukrýt se v Bibře. Když byli sedláci definitivně poraženi, odešel Hut do Augsburgu, kde přijal víru novokřtěnců a nechal se Denckem znovu pokřtít.

„Navzdory své zálibě v eschatologii chápal Hut spásu podobně jako Müntzer. Naříkal, že většina lidí chce být spasena prostřednictvím mělkého, vnějšího vyznání víry. Ale pravá spása vyžaduje hluboké vnitřní utrpení a duchovní a morální očistu.“⁵⁶ Hut kladl důraz na eschatologii a včlenil ji proto do své teologie. Byl plně přesvědčen o Kristově druhém příchodu a snažil se jej i datovat. Nejprve si za den příchodu zvolil druhé výročí selské války v Bad Frankenhausenu, nicméně když se ukázalo, že se zmýlil, ihned stanovil jiné datum. Hutovo učení bylo plné rozporů, což působilo rozkol mezi novokřtěnci. Byl to především revoluční a utopický charakter některých tezí a s tím i příslib násilí, jenž se v nich skrýval.

V Augsburgu byl zatčen a po čtyřech měsících věznění 6. prosince 1527 zemřel. Následně jeho mrtvolu předvedli před soud, aby nad ní vynesli rozsudek smrti. Dne 7. prosince jej upálili na hranici. Hut po sobě zanechal několik písní a traktátů a především díky své misijní činnosti též rozvíjející se komunity novokřtěnců ve středním a jižním Německu, které se lišily od ostatních především chiliastickou povahou učení. Byla to právě radikální eschatologie jejich teologie a odchylky od Písma, co způsobilo

⁵⁶ FINGER, c. d., s. 27.

Hutovým sborům do budoucna možná nejvíce problémů. Ostatní vůdci novokřtěnců se do jisté míry snažili odchylky v učení těchto sborů odstranit, většinou však neuspěli, což vedlo k obzvlášť krutým perzekucím vůči Hutovým komunitám ze strany měst a vrchnosti.

„Vzhledem k brzkým úmrtím obou poněkud upadl Hutův a Denckův vliv na jihoněmecko-rakouské novokřtěnecké komunity. Navíc někteří z těch, co navázali na Hutovy apokalyptické myšlenky a Denckův mysticismus, přenesli jejich nauky mimo komunity novokřtěnců.“⁵⁷

Necelý měsíc před smrtí Hanse Huta zemřel Denck a ještě několik měsíců předtím též Michael Sattler. Po nich shořel na hranici i Balthasar Hubmaier. Z výrazných postav německého novokřtěnectví zůstal pouze Wilhelm Reublin, který pocházel z Rottenburgu a byl prvním, kdo v okolí Curychu kázal proti křtu nemluvňat. Navštěvoval univerzitu ve Freiburgu a poté působil jako lidový kněz v kostele sv. Albana v Basileji, kde kázal podle reformačního učení především proti mším. Následně jej ale vypudili z města. V roce 1522 přišel do Curychu, kde se připojil ke Zwingliho žákům. Získal si pověst největšího radikála, a to i ve společnosti budoucích novokřtěnců. Po veřejné debatě, která se konala 17. ledna 1525, byl pro křest věřících vyloučen z Curychu. Krátce nato pokřtil ve Waldshutu Balthasara Hubmaiera a šedesát členů jeho farnosti. Poté strávil nějaký čas na cestách a nikde se nezdržel příliš dlouho. Nakonec se uchýlil do Reutlingenu, kde sepsal dílo o Sattlerově odsouzení a popravě, tedy o událostech, jež se sebehly krátce před jeho příchodem do města, načež opět odešel, v tentokrát do Esslingenu. Tam chvíli působil spolu s Denckem, avšak v roce 1528 jej z obce vypudili.

Jeho další kroky vedly do Štrasburku, kde mezitím zesílilo novokřtěnecké hnutí. Dne 22. října bylo tamní bratrské shromáždění rozeznáno pořádkovými sbory a Reublin s novokřtěneckým kazatelem Kautzem byli přítom zatčeni a uvězněni. Oba byli nakonec propuštěni a vyhnáni z města s tím, že pokud se vrátí, stihne je trest smrti.

Reublin odešel se ženou a dětmi na Moravu, kde sloužil mezi místními hutterity. Jeho učení rozdělilo slavkovskou komunitu, kterou nakonec opustil. Nejprve odešel s několika sty stoupenců do Hustopečí, aby následně Moravu opustil úplně a opět se vydal na cesty. Se sborem souvěrců se vrátil do Esslingenu, kde byli však jeho

⁵⁷ Tamtéž, s. 29.

stoupenci rozprášeni vojsky Švábské ligy, načež se Reublin stáhnul z čela hnutí. Jeho další osudy zůstávají nejasné.

Když se ve 30. letech vzdal Reublin pozice vůdce jihoněmeckých novokřtěnců, nahradil jej v této roli Pilgram Marpeck,⁵⁸ původně důlní inženýr a vážený občan města Rattenberg v Tyrolsku. Byl znovu pokřtěn několik měsíců po Sattlerově smrti. Následně ztratil své místo důlního inženýra a 1. dubna 1528 mu byl zkonfiskován majetek. Ihned poté se s rodinou přesunul na jih od města a krátce nato odešli do Štrasburku, kde po Reublinovi převzal roli vůdce zdejších novokřtěnců. Tím si proti sobě ale poštval Martina Bucera, zdejšího vlivného reformátora, pro něhož byl pouze dalším kacířem. Marpeckovy spisy byly ve městě okamžitě zakázány a on sám byl brzy zatčen.

Za přítomnosti městské rady se následně odehrála jeho třídní debata s Bucerem. Během disputace Marpeck argumentoval především ve prospěch oddělení církve od státu. Z jeho díla vyplývá, že opakovaný křest je pro něho aktem poslušnosti a nikoli prostředkem k dosažení milosti. Za vítěze debaty byl prohlášen štrasburský reformátor a Marpeck byl s dalšími novokřtěnci 18. prosince 1528 vykázán z města. Až o několik let později, 18. ledna 1532, se odehrála poslední disputace mezi ním a Bucerem, po níž jej Bucer již po několikáté označil za kacíře.

Dalších dvanáct let Marpeck putoval z místa na místo, procestoval Švýcarsko, Alsasko, jižní Německo, Tyrolsko i Moravu a pokoušel se sjednotit komunity novokřtěnců, avšak neúspěšně. Po roce 1542 se věnoval ve spolupráci s Leupoldem Scharnschlagerem, vůdcem novokřtěnců v Grisonu, psaní. Jako první vznikla jeho studie o křtu a večeři Páně *Taufbüchlein* či *Vermanung*, která například také zavrhuje násilí a společenství majetku. Na toto dílo reagoval Kaspar Schwenckfeld von Ossig, čelný představitel jihoněmeckých inspiracionistů, spiskem *Judicium*, načež jej Marpeck následoval dílem *Verantwortung*. Dne 12. května 1545 byl zaměstnán v Augsburgu jako inženýr a na této pozici vydržel do konce života v roce 1556.

Marpeckova teologie měla na jihoněmecké novokřtěnce obrovský vliv, neboť byla zaměřena na Písmo a současně směřovala do praxe. Jelikož sám neměl teologické vzdělání, bylo jeho dílo přístupné širokým vrstvám obyvatel. Na hutterity však nemělo prakticky žádný vliv. Marpeckova teologie stmelila novokřtěnce v oblasti Augsburgu i jiných částech jižního Německa, nicméně její skutečný jednotící charakter se prokázal až za čas po autorově smrti. „*Trval na tom, že církev a stát mají existovat každý zvlášť,*

⁵⁸ Více o Marpeckově životě ESTEP, *Příběh křtěnců...*, c. d., s. 92-95.

*ale ne zcela odděleně, jako to navrhovalo Schleitheimské vyznání a hutterité.*⁵⁹ Považoval Písmo za Boží slovo, ale rozlišoval mezi smyslem Starého a Nového zákona. Pouze Nový zákon má pak normativní hodnotu a přikládání stejné hodnoty i Starému zákonu by mohlo vyústit ve fatální následky, za které lze podle Marpecka považovat například münsterskou epizodu či selskou válku.⁶⁰

⁵⁹ FINGER, c. d., s. 34.

⁶⁰ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 126.

Kapitola 4

Moravské a uherské komunity

Šířící se vlna perzekucí vůči novokřtěncům v Říši nutila členy hnutí hledat útočiště dále na východě. Na Moravu přicházeli novokřtenci z Tyrolska a jižních a středních oblastí Říše, především z Bavorska, Württembergu a Hesenska. Důležitým centrem hnutí se Morava stala především díky vedení Balthasara Hubmaiera a k rozkvětu zdejších komunit přispěla velkou měrou také tolerance vrchnosti.

Nejprve bych chtěl na úvod k moravským novokřtěncům citovat terminologickou poznámku, kterou ve svém díle uvádí Jiří Pajer. „*V moravském prostředí 16. a začátku 17. století nikde nenajdeme označení 'habán' či 'habánský'. Toto označení vzniklo až mnohem později ve slovenském prostředí a v žádném případě je nelze zpětně vztahovat i na moravské období. [...] Označení 'habán' a 'habánský', které se týká právě huterských bratří či huteritů, přešlo i do zahraniční literatury, například pro fajánse se zde běžně používá termín 'Haban Fayence' či 'haban faience'.*“⁶¹

Po Hubmaierově smrti hrozil rozpad moravské komunity, již sužovaly rozpory mezi umírněnými a radikálními skupinami anabaptistů. Zdejší vrchnost se snažila uchránit novokřtence před pronásledováním, proto se je snažila přimět k jednáním o možném spojení s Jednotou bratrskou. I přes souhlas novokřtenců setkat se s představiteli Jednoty se však brzy ukázalo, že vzdálenosti mezi oběma skupinami jsou nepřeklenutelné: „*Rozdíly v pojetí křtu, eucharistie, antropologie i etických a sociálních otázek zůstaly příliš velké, než aby bylo sjednocení možné.*“⁶²

Díky jednotným jednáním však skupiny anabaptistů našly společnou řeč. Jak již bylo řečeno výše, do čela zdejší komunity se dostal Jakub Wiedemann, který spojil Hutovu eschatologii, pacifistické zásady švýcarských bratří a vlastní ideu majetkového společenství v jedinou nekonzistentní teologii. Postupně ale převládla idea majetkového společenství, aby se poté stala trvalým znakem Wiedemannovy pravé církve. Jeho novokřtenci se nakonec oddělili od zbytku komunity a začali se shromažďovat odděleně. Kvůli vysoké míře chudoby složili veškerý svůj majetek na jednu hromadu a zahájili tak pospolitý život, který se stal charakteristickým rysem moravské varianty

⁶¹ PAJER, Jiří, *Studie o novokřtěncích*, Strážnice 2006, s. 6-7.

⁶² PÁNEK, c. d., s. 249.

novokřtěnců.⁶³ První taková komunita vznikla na panství rodů Kouniců. Zdejší vrchnost projevila vysokou míru náboženské tolerance, ale v následujících letech se musela potýkat s nevolí rakouských úřadů.

Roku 1530 navštívil hutteritské společenství Wilhelm Reublin, jemuž se zdálo, že Wiedemann s celou komunitou necitlivě manipuluje. Před bratrstvem se nedlouho poté konalo veřejné slyšení, na němž Reublin vystoupil s řadou obvinění vůči Wiedemannovi a dalším členům slavkovského sboru, mimo jiné je nařkl z neodvážení válečné daně, nespravedlivého rozdělování majetku a potřeb a falešného učení.

Dne 26. ledna se Reublin přesunul s více než dvěma sty lidmi ze Slavkova do vesnice Hustopeče, kde brzy založil nové společenství podle slavkovského vzoru, načež sám stanul v jeho čele. Johanka z Boskovic, abatyše starobrněnského kláštera, pozvala poté komunitu, aby si vybudovala pospolitost ve vesnici Starovice, kde jí dala k dispozici faru. Přes příznivý začátek v komunitě opět zavládly neshody. Tehdy však přišel z Tyrolska Jakob Hutter, který byl již dříve v kontaktu se slavkovským bratrstvem, nyní se svým sborem však zamířil do Hustopečí, aby se připojil k Reublinovi.⁶⁴

Hutter se narodil v Tyrolsku a v Praze se vyučil kloboučnickému řemeslu. S novokřtenci se setkal poprvé v Carinthii. Roku 1529 se sám stal jejich kazatelem a svůj první sbor založil v pusterském údolí. Brzy se prosadil jako nejvlivnější osobnost mezi tyrolskými novokřtenci. Rakouské úřady ovšem zahájily pronásledování tamních komunit, Hutter proto začal posílat své souvěrce na Moravu, kam nakonec odešel sám, když rozsáhlé a stále důslednější perzekuce znemožnily jeho další působení v Tyrolsku. Do Hustopečí dorazil v srpnu 1533 a ihned zde vystoupil s kázáním, na němž oznámil nezbytnost reformy.⁶⁵

Ve zdejší komunitě byl po jistých obtížích zvolen vrchním správcem a ihned začal s přeměnou sboru na majetkové společenství, které se mělo orientovat na výrobu. Brzy se k němu připojili další uprchlíci z Tyrol. Bývalí představitelé, kteří nyní ztratili část vlivu a nesouhlasili s Hutterovými změnami, krátce nato založili v okolních osadách vlastní bratrstva. Vznikli tak například tzv. filipité pod Plennerovým vedením,

⁶³ STAYER, *The German Peasants' War...*, c. d., s. 142.

⁶⁴ ZEMEK, Metoděj, *Pokrokové prvky jihomoravských habánů*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 15, Brno 1979, s. 169.

⁶⁵ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 131-132.

jejichž sídlo zůstalo v Hustopečích, či gabrielité vedení Gabrielem Ascherhamem, kteří se usadili v Rosicích.⁶⁶

Král Ferdinand se s definitivní platností rozhodl proti novokřtěncům zakročit po událostech v Münsteru. Roku 1535 se osobně zúčastnil moravského sněmu, kde na šlechtě požadoval, aby okamžitě vypudila heretiky ze svých panství. Ty skupiny anabaptistů, které začaly být vyháněny z moravských dominií, se usazovaly především na loukách a pláních na dominiích pánů z Lichtenštejna. Hutter poté opustil Moravu a vrátil se zpět do Tyrolska, kde byl po krátkém působení v listopadu 1535 s manželkou zatčen a následně uvězněn v pevnosti Brandzell. Poté byl přemístěn do Innsbrucku, kde se jej soud snažil přimět k odvolání. Všem výsledkům i mučením však odolal, a proto byl nakonec 25. února 1536 upálen na hranici.

Novým vůdcem Hutterova sboru byl zvolen Hans Amon a brzy poté se novokřtělci vrátili z pastvin a lesů na svá bývalá působiště. Moravští bratři vyslali řadu svých členů kázat do německy mluvících oblastí, většinu z nich však zajali a mučili, což se stalo například Klausí Felbingerovi, jenž byl po trýznivých výsleších nakonec v červenci roku 1560 popraven. Své názory totiž neodvolal.

Po návratu novokřtěnců do svých bývalých obcí se stal jejich vůdčí postavou na Moravě Petr Riedemann, původem ze Slezska, který byl roku 1529 uvězněn pro údajnou víru anabaptistů. K hutteritům se připojil roku 1532 a jejich jménem zahájil rozsáhlou misijní činnost v Říši. V Norimberku jej zajali a až po dvou letech žaláře propustili. Následná činnost v Hesensku jej opět dostala do vězení. Tehdy napsal své druhé *Vyznání*, jež vyšlo tiskem v roce 1565 a stalo se hlavní formulací učení moravských bratří. Toto dílo sepsal s cílem seznámit Filipa Hesenského s hutteritským pojetím anabaptismu. Pojednává o křtu a večeři Páně a pouze okrajově se věnuje majetkovému společenství, za jehož vzor považuje jeruzalémský sbor.

Po Amonově smrti byl Riedemann požádán, aby stanul v čele moravských hutteritů. Na Moravu se však vrátil až v únoru 1542. Za dobu jeho nepřítomnosti si proto členové zvolili novým předákem Leonharda Lanzenstiela a spolu s ním následně ustavili Riedemanna vůdcem komunity. On sám ztělesňoval v první řadě duchovního vůdce, jímž zůstal až do své smrti v roce 1556. Otázky praktického života mu byly spíše cizí, v tomto ohledu se naopak osvědčil Lanzenstiel. Za dobu Riedemannova působení

⁶⁶ O Hutterovi a jeho působení na Moravě více KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské: Jejich složení, obor působnosti a význam, od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628)*, díl 3., Brno 1905, s. 470-471.

se většina filipitů i gabrielitů navrátila zpět k hutteritům. Nicméně jejich první společná konference, která se uskutečnila ve Steinabrunnu (dnešním Großmuglu v Dolních Rakousech) v prosinci 1539, tedy ještě před Riedemannovým návratem na Moravu, skončila fiaskem, když bylo při zásahu rakouských úřadů zatčeno kolem 150 filipitů a hutteritů, jež následně zmocněnci eskortovali na hrad Falkenstein a poté do Terstu na galeje. Většině z nich se ale podařilo uprchnout a přes sedmdesát se jich dokonce vrátilo na Moravu. Filipité do poloviny 16. století prakticky vymizeli. Někteří splynuli s hutterity, jiní se švýcarskými bratry a zbylí zmizeli ve světě bez dalších zpráv.

V té době moravské novokřtence stihla druhá vlna pronásledování. Roku 1548 museli téměř všichni uprchnout do Uher, kde již dva roky existovala bratrská komunita. Rakouské úřady je však pronásledovaly až sem a anabaptisté byli nuceni vystěhovat se ze Sobotiště. Komunity musely žít na pláních, v lesích a jeskyních a stále se pohybovaly střídavě na území Moravy a Uher. Když stíhání polevilo, zbývající členové hnutí se vrátili kolem roku 1552 na Moravu, kde obnovili své usedlosti. Pronásledování ve slabší podobě trvalo až do roku 1563.

Od návratu na Moravu po druhé vlně perzekucí zažívali novokřtenci poměrně klidné období. Především se těšili náboženské svobodě. Mohli se veřejně shromažďovat k bohoslužbám a kázat evangelium. Minimálně dvakrát do týdne se konala veřejná bohoslužebná shromáždění. Komunity hutteritů měly vlastní systém školství. Celoroční docházka byla povinná již pro děti od dvou let, neboť znalost a porozumění Novému zákonu považovali hutterité za klíčové pro přežití komunity. V pěti či šesti letech se děti učily nejen číst a psát, ale také základy nějakého řemesla. Zde je evidentní důraz moravských novokřtenců na praktický život. Nejdůležitějším školním předmětem bylo samozřejmě náboženství. Římskokatoličtí kněží, kteří se k bratrům připojili, poté často působili jako učitelé. O chod komunity pečoval kromě jiných vrchní hospodář: „*On také nařizoval, co se má zhotovit, co je nutné podnikat, dohlížel nad kuchyní i spižírnu, reprezentoval obec navenek, nakupoval a prodával a dohlížel nad zemědělstvím, aby polní práce byly provedeny přesně a včas.*“⁶⁷

Zdejší hutterité bydleli v tzv. dvorech, jimiž „*v habánském slova smyslu rozumíme soustavu obytných i hospodářských domů se společnou modlitebnou, školou, lázní, kuchyní, jídelnou, místnostmi pro společné bydlení pro muže zvlášť, stejně zvlášť*

⁶⁷ ZEMEK, Metoděj, *Sociální struktura habánů na jižní Moravě*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 20, Brno 1981, s. 127.

pro ženy a zvláště pro děti, místnostmi pro nemocné, společnými dílnami řemeslníků [...] a vše ostatní potřebné k společnému životu...“⁶⁸

Velmi důležitou roli, která přímo vyplývala z učení moravských novokřtěnců, hrála řemesla: „*Hlavním zaměstnáním habánů byla řemesla a práce v zemědělství a vinařství. Ne všechna řemesla a živnosti byly habánům dovoleny. [...] Nečestnými, tj. nedovolenými zaměstnáními bylo například kramářství, obchod a hostinství...*“⁶⁹ Společenství charakterizovala obecná slušnost, skromnost a střídmost. „*Mezi sebou se členové komunity oslovovali „bratr“ a „sestra“ a těžce nesli, byli-li zváni Widertäufer [...] jak společné stravování, tak i jejich oděv měl specifický ráz – vlastně stejnokroj – přičemž dokonce jejich kraj byl stanoven příslušnými řády...*“⁷⁰ Velmi prosluli hutteritští ranhojiči, mezi nimiž obzvláště vynikali Balthasar Goller, Hans Zwickelberger a především Jiří Zobel. V komunitě zdejších ranhojičů byly populární například spisy slavného Paracelsa.

Katoličtí hodnostáři si zejména v první čtvrtině 17. století začali stěžovat na privilegia, jichž se hutteritům dostávalo od moravské šlechty. Již v době války s Osmanskou říší v 16. století trpěli novokřtění pohybem vojsk přes své území a nájezdy Turků. Po roce 1621 řádily v jejich obcích naopak katolické armády a v době, kdy funkci moravského zemského hejtmána zastával kardinál František z Ditrichštejna, byl vydán dne 28. září 1622 patent o jejich vypovězení. Novokřtěncům následně zabavili majetek a definitivně je vyhnali z Moravy.⁷¹

Hutterité, kteří před rokem 1622 neodešli, nyní zamířili do Uher a Sedmihradska, kde jejich komunity přetrvaly až do 18. století. V Uhrách se do té doby zachovaly čtyři bratrské obce. V letech 1759-1762 se zde jezuité pokusili o jejich násilnou rekatolizaci. Nejprve se zaměřili na konfiskaci knih. Poté do každé obce dosadili kazatele, který měl hutterity přivést zpět ke katolické víře. Když se obě snahy ukázaly jako neúspěšné, byli předáci obcí jako Zacharias Walter či Heinrich Müller uvězněni. Zbývající novokřtění uprchli ze svých sídel do divočiny, načež byli po několika měsících pochyťáni a následně usmrceni nebo násilím konvertováni.

Podobný osud stihnul i přežívající komunity v Sedmihradsku. Jezuita Delpini, který byl zodpovědný za vymýcení uherských novokřtěnců, se poté za trvalé podpory Marie Terezie přesunul do Sedmihradska. Ihned získal povolení k provedení

⁶⁸ ZEMEK, Metoděj, *Sociální struktura habánů...*, c. d., s. 127-128.

⁶⁹ Tamtéž, s. 130.

⁷⁰ Tamtéž, s. 128.

⁷¹ Více informací k vypovězení hutteritů z Moravy PÁNEK, c. d., s. 254.

rekatolizace mezi tamními hutterity. Poté, co potlačil nejpočetnější komunitu v Alwintzu, si během krátké doby poradil i se zbytkem bratří. Stayer závěrem k sedmihradské epizodě uvádí: „*Hutterité samozřejmě přežili díky malé skupině v Sedmihradsku, která se přesunula do Ruska a po roce 1874 do Spojených států a Kanady.*“⁷²

⁷² STAYER, *The German Peasants' War...*, c. d., s. 159.

Kapitola 5

Novokřtění v Čechách

Nepřehledná náboženská situace v Čechách, která vznikala pod vlivem rychlého šíření luteránství a následně i německé selské války, umožnila novokřtěncům poměrně snadný průnik do země. V průběhu roku 1526 se do Čech dostali první z nich. Již v době předcházející zmíněnému roku varovaly vrchnosti z okolních zemí před šířením bludů, jež mohou případně vést až k selským bouřím. Těchto zpráv si byl dobře vědom i nový český král Ferdinand I., jenž hodlal v okamžiku příchodu novokřtěnců do Čech okamžitě zasáhnout. Nejdříve se objevili v Jáchymově a dalších usedlostech v Krušných horách, dále v Praze a také v jižních Čechách. V důsledku všeobecného pronásledování přicházeli z různých oblastí. Anabaptisté původem ze střední části Říše proudili do Čech ze severozápadu přes Sasko a usazovali se v Krušnohoří. V jižních Čechách se naopak usazovali novokřtění původem především z Bavorska a Tyrol, kteří se k nám dostávali přes Horní Rakousy.⁷³

V roce 1526 se první z nich objevili v jižních Čechách. Jelikož se zde nesetkali s žádným odporem, postupně přicházeli další skupiny. Téhož roku vznikla v Českém Krumlově bratrská obec o počtu asi 80 členů. Na novokřtence, podobně jako na další radikální skupiny, se pohlíželo s obavami, které ještě narůstaly s množícími se zprávami, podobnými té následující: „*Dne 8. února [roku 1526] nějaký novokřtěnc jménem Tomáš, st'al bratra svýho Linharta, před očima rodičův, v Starém Městě pražském, blíž kostela sv. Havla, dáváje příčinu, že z rozkazu božího následovati chtěl v tom skutku Abrahamový příklad.*“⁷⁴ Podobné zločiny byly mnohdy dávány do souvislosti s anabaptisty, ačkoli se mohlo jednat o lecjakého náboženského fanatika. Na skutečnou povahu vyznání se v takových případech příliš nehledělo.

Roku 1528 v Českém Krumlově působil kazatel Virgilius Plattner původem z Rottenbergu v Tyrolsku. Novokřtění žili v Českém Krumlově několik let, aniž by se dostali do většího konfliktu s vrchností, Ferdinand I. se vůči nim přesto rozhodl podniknout rázná opatření.

⁷³ K příchodu novokřtěnců do Čech viz PÁNEK, c. d., s. 244.

⁷⁴ BECKOVSKÝ, Jan F., *Poselkyně starých příběhů českých*, díl 2., 1526-1715, sv. 1., 1526-1607, Praha 1879, s. 38.

Dne 4. února 1528 se uskutečnil sjezd českých stavů. Před jednáním dal český král svým komisařům instrukce, o čem a jak mají se stavy v záležitosti novokřtěnců jednat. Pokyny zněly takto: „...že sú se spuntovali, aby hned proti vrchnostem z jara se pozdvihli, a jeden druhého do hrdel a statkův aby neopouštěli, přísahou se zavázali; protož žádejte rady od nich a nic méně též i svou nám oznámíte neopomeňte, jakby ta věc nejslušněji přetržena a v nivec obrácena býti mohla, a to bez dalšího takového zavedení lidského.“⁷⁵

Téhož roku se sněm usnesl na rozsáhlé perzekuci novokřtěnců v Čechách. Usvědčené novokřtěnce čekaly hrdelní tresty a vrchnost byla povinna je buď vyhánět ze svých panství, nebo předávat přímo do vězení na Pražském hradě, kde byli členové hnutí následně popravováni. V listu, který Ferdinand poslal roku 1528 Janovi III. z Rožmberka, vyzval jihočeského velmože, aby zatknul všechny novokřtěnce v Českém Krumlově. Po zadržení následovaly výslechy. Zmocněnci Jana z Rožmberka se jich vyptávali, kde a kým byli pokřtěni, zda sami dotazovaní také prováděli křty, jak lze bezpečně poznat členy hnutí, případně jakým způsobem jeden druhého kontaktují, a podobně. Nehostinné prostředí a hrozba trestu nakonec donutily novokřtěnce k odchodu z Českého Krumlova a komunita se pod vedením Hanse Amona roku 1535 přesunula do Slavkova na jižní Moravě. Přesto zůstalo několik rodin a jednotlivců v Českém Krumlově i nadále. Víme, že tam zůstali minimálně do roku 1537, avšak masová povaha hnutí byla definitivně potlačena již v polovině 30. let. Vrchnost postupně vyháněla komunity ze svých panství, což potvrzuje i Winterova zpráva: „O něco před tím (r. 1531) vydali Šlikové mandát, jímž hnáni jsou Novokřtění z báňských měst na horách Krušných, zvláště z Jáchymova. Tehda stěhovali se Novokřtění z Čech zase na Moravu.“⁷⁶

V březnu 1534 přijal sněm další opatření vůči anabaptistům: „...jestliže by se kde pod kterým pánem neb rytířským člověkem nebo v městech královských, v městečkách i ve všech zjevili, tehdy hned ta osoba panského, rytířského stavu i města, mají to skutečně opatřiti a pod sebú jich trpěti nemají; nébrž nechťli toho bludu ustúpiti, mají skutečně na svém zdraví i hrdle trestáni býti. Pakliby z jiných zemí, kteří jakého koli stavu neb duostojenství přijížděli sem neb přicházeli, a co mimo víru křesťanskú pod jednu a pod obojí způsobú v lid vtrušovali, vedli a učili, ten každý takový aby vzat

⁷⁵ Sněmy české: Od léta 1526 až po naši dobu, sv. I., 1526-1545, Praha 1877, s. 270.

⁷⁶ WINTER, Zikmund, Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, sv. 1., Praha 1895, s. 309.

byl od každého a na hrad pražský dodán, a tu, pokudžby jeho předsevzetí a činění bylo rozváženo a uznáno, aby tak skutečně trestán byl.“⁷⁷

Prameny nadále hovoří o jednotlivých novokřtěncích, kteří žili v Praze a jižních Čechách, zde konkrétně na dominiích Rožmberků a pánů z Hradce, i v druhé polovině 16. století. Rodiny, které se usadily v okolí Jindřichova Hradce, zpravidla sídlily ve vesnicích vzdálených nejvýše deset kilometrů od města, přičemž v každé vesnici žilo pouze několik takových rodin. Novokřtěnecké rodiny lze poznat tak, že jsou u jmen jejich členů uvedeny v pozemkové knize poznámky „hutar“ či „hutaři“. ⁷⁸ Můžeme předpokládat, že novokřtění, kteří zůstali i po exodu většího počtu souvěrců na Moravu ve 30. letech či kteří se usídlili na jihočeských dominiích až později, již nevedli radikální, ale spíše tradičnější náboženský život a úlohu novokřtěnců plnili především coby šikovní řemeslníci nebo vinaři. Zajisté tento fakt něco vypovídá o vyšší míře vzájemné tolerance mezi novokřtění a obyvateli jižních Čech.

Charakteristickou pro tehdejší dobu byla úloha novokřtěnců coby bylinkářů a ranhojičů. Například Petr Vok z Rožmberka jakožto ranhojiče po úrazu v roce 1599 *„užívati ráčil novokřtence z Niklšpurku Eliáše Zebola, ten také s pánem za několik neděl se špikoval a pařil beze vsí platnosti.*“⁷⁹ Také Adam II. z Hradce, který se po celý život netěšil příliš dobrému zdraví, hojně využíval od roku 1581 Zebolových služeb. Přitom existovala především mezi pražskými a novokřtěneckými ranhojiči nepopíratelná rivalita ještě v 17. století. *„Zajímavo, že v řádě chirurgů pražských z r. 1616 zakazuje se obcovati také s Novokřtenci.*“⁸⁰

Již ve 30. letech se novokřtění usazovali v oblasti Jindřichova Hradce. Právě s novokřtění spojují někteří autoři⁸¹ přepadení a vypálení kláštera u Nové Bystřice. Farář Josef Mrštík informuje, že *„klášter náš náležel k českoněmecké provincii řádu Paulánského,*“⁸² a, jak píše dále, *„založení kláštera i kostela stalo se 24. června 1501 panem Konrádem Krajířem z Krajku, když dříve k tomu byl přivolil biskup Pasovský Vigil, do jehož diecese krajina zdejší náležela.*“⁸³ Mělo se prý jednat o novokřtence

⁷⁷ *Sněmy české...*, c. d., s. 381.

⁷⁸ *Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení Jindřichův Hradec*, fond Velkostatek Jindřichův Hradec, pozemková kniha pro všechny vesnice 1580-1609, inv. č. 234.

⁷⁹ BŘEZAN, Václav, *Životy posledních Rožmberků*, sv. II., Praha 1985, s. 547.

⁸⁰ WINTER, Zikmund, *Český přímýsl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 283.

⁸¹ Podrobněji TEPLÝ, František, *O posledních novokřtěncích v jižních Čechách*, in: *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, roč. 38, č. 4, 1930, s. 95-102.

⁸² MRŠTÍK, Josef, *Bývalý Paulánský klášter nejsvětější Trojice u Nové Bystřice*, Tábor 1883, s. 11.

⁸³ Tamtéž, s. 12.

vypuzené na základě sněmovního usnesení z panství Volfa Krajíře z Krajku na Landštejně a Bystřici. Nicméně zprávy nehovoří jednoznačně, lze také narazit na tvrzení, že klášter vypálili příslušníci jakési sekty adamitů, bez jakýchkoli dalších podrobností. Na dalších řádcích dává farář najevo svůj vztah k členům hnutí a zároveň zachycuje jejich horšící se situaci: „*Těž i v našem okolí musila tato neb jí podobná sekta rejdy své prováděti, zvláště však bylo to na Moravě, kdež sjednoceností svou a zvláště podporou šlechty bludaři se udržovali, avšak konečně přece podlehli. Když proti nim vydán byl rozkaz, aby buď do roka ku katolické víře se přidali, aneb ze země vypovězeni byli, nepoddali se, ale v zuřivosti své pomýšleli na pomstu.*“⁸⁴

Konečně se dostává k popisu samotného plenění. „*Bud' čeští nebo moravští bludaři přepadli 22. července 1533 bezbranný klášter zdejší, právě když se slavilo posvěcení chrámu a lid okolní hojně zde shromážděn byl, a pobili v něm přes 40 mnichů i mnoho jiných lidí, kteří se jim postavili na odpor. Na to zapálili klášter a sousední vesnice Braunšlag a Žižpachy a prchli pak před stíhajícím je lidem (do Moravy?).*“⁸⁵ Dále také odkazuje na dílo Františka Adolfa Šubrta *Z českého jihu, krajinné, místní a historické obrazy*, z něhož bez uvedení dalších bibliografických údajů cituje: „*...možná dost, že před tím Pauláni pracovali proti nim a snad přispěli v té krajině ke stíhání jich. Možná také, že vypovězenci neměli příčiny právě proti tomuto klášteru, nýbrž že vůbec v nich vypukla pomsta proti té církvi, kteráž byla příčinou jejich vypovězení.*“⁸⁶ Pro klášter bylo štěstím, že nájezdníci neměli čas na loupení a drancování. Kalichy a mešní roucha zůstala neporušená, protože je předtím přijal do úschovy majitel panství Krajíř. Klášter se do dnešních dnů nezachoval, na jeho místě dnes stojí chrám vystavěný v druhé polovině 17. století.

Během druhé poloviny 16. století se, jak již bylo řečeno výše, rozrostla novokřtěnecká komunita v Jindřichově Hradci a především v okolí Hluboké nad Vltavou, kde vznikla pravděpodobně jejich jediná samostatná obec v jižních Čechách a kde také od 60. let 16. století fungovala dílna na výrobu habánské keramiky. Nejen kvůli tomuto výrobnímu odvětví, ale prakticky kvůli veškerému řemeslnému umění zvali jihočeští velmožové novokřtěnce na svá panství. Stále se však jednalo pouze o objednávky zboží z Moravy či krátké pobyty menších skupin. Trvalé pobyty v Čechách volili novokřtěnci výjimečně. Jejich výrobky se tehdy staly do jisté míry

⁸⁴ MRŠTÍK, c. d., s. 15-16.

⁸⁵ Tamtéž, s. 16.

⁸⁶ Tamtéž, s. 16.

módní záležitostí. V 60. letech se novokřtenci ve službách pánů z Hradce podíleli na zřizování vinic severně od zámku Hluboká nad Vltavou.

Některé členy hlubocké a jindřichohradecké komunity známe jménem: „*Novokřtence přijímal do svých služeb i tolerantní katolík Adam II. z Hradce. Již od poloviny sedmdesátých let pracoval na jindřichohradeckém zámku novokřtělec Honza jako vinný klíčník. [...] Další dva „huteři“ sloužili na dvoře pánů z Hradce v devadesátých letech 16. století ve funkci zahradníků. [...] Novokřtělec Honza sloužil ve starém sadu na stráni západně od jindřichohradeckého zámku a chmelnici, do které se chodilo po vysoké lávce přímo ze zámku. Druhý „toufar“ Kunrad sloužil v panské zahradě na stráni pod kostelem sv. Václava.*“⁸⁷ Jejich služebné činilo 4 kopy a 15 českých grošů za půl roku a navíc dostávali větší množství pohanky, prosa, soli a ryb. Starali se o provoz panského sadu, pečovali o mladé stromky, zajišťovali sklizeň a uchování úrody. Honza měl na starosti také chov králíků a slepic. Pokud byla vrchnost se službami hutteritů spokojena, často k čeledi přibírala i další z nich. Co se týče způsobu života, vše nasvědčuje tomu, že většina novokřtenců v Hluboké bydlela v domech po vzoru moravských bratří.⁸⁸

Nejen jihočeská vrchnost, ale též pražští měšťané si byli vědomi zručnosti hutteritských řemeslníků: „*[...] nad jiné hrnčíře v XVI. věku vynikali moravští Novokřtenci, tafaři, jejichž bílé i barevné zboží hojně dováženo do Čech.*“⁸⁹ Páni z Hradce udržovali obchodní kontakty s jejich obcemi v Mikulově a Trstěnicích. Do Čech se proto dostávalo kromě hrnčířských výrobků nejrůznější další zboží: „*V nožířském řemesle pražském r. 1591 upravena mimořádná práce a tarvark takto: od 15 nožů novokřtěnských, mosazných, cínových a s rydlem mosazným dáti jest 4 groše české; od tří přepasovaných groš č.; při tom povinen tovaryš dělati prosté nože, jakých by mistr dle odbytu potřeboval, bez kladení (t.j. odkládání) tarvarku (t.j. denní práce).*“⁹⁰ Jak je vidět, hutteritské nože byly v Praze dobře známé a poměrně ceněné.

Dále se můžeme setkat například se novokřtěnskými zámečníky, kteří dováželi své zboží z Moravy: „*Od Moravského Krumlova až k Brnu táhly se vesnice Novokřtenců čili tafařů; že ti tafaři byli výbornými hrnčíři a nožíři, tož známo. Méně povědomo, že také dělali práce zámečnické. Vzдорokráli českému Bedřichovi, když je*

⁸⁷ KOVÁŘ, Milan, *Novokřtenci na dominiu pánů z Hradce*, in: Opera historica 6, České Budějovice 1998, s. 395-397.

⁸⁸ Stručně o životě moravských hutteritů viz KOVÁŘ, c. d., s. 387-392.

⁸⁹ WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1909, s. 534.

⁹⁰ WINTER, *Český průmysl a obchod...*, c. d., s. 368.

navštívil r. 1620, dali darem mimo jiné i „vojenské lůžko železné, řemeslně udělané“.“⁹¹ Existují i zprávy o hodinářích cestujících po jižních Čechách. Zde nám opět poslouží zpráva Zikmunda Wintera: „Jeden z takových „taufarů“ zavínil, že r. 1604 Jindřichohradečtí rozházeli svůj starodávný orloj (z r. 1493), neboť taufar oznámil, že nestojí za spravení, a že při něm již zprvopočátku dobrý mistr nebyl a žádné proporcí nedělal. Udělal tedy hodinář novokřtěnec orloj nový.“⁹² Dostávali se i k velice lukrativním zakázkám: „Všaktě dal Jan Diviš z Žerotína r. 1613 arciknížeti Maxmilianovi dělati hodinky u novokřtěnců.“⁹³

Někteří novokřtění zůstali na jindřichohradeckém panství během třicetileté války, nicméně toto téma leží mimo oblast mého bádání.

⁹¹ WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti...*, c. d., s. 463.

⁹² Tamtéž, s. 484.

⁹³ Tamtéž, s. 484.

Kapitola 6

Pojednání o münsterských novokřtěncích a jejich pozici v rámci hnutí

Novokřtěnecství na území Nizozemí uvedl Melchior Hofmann, někdejší stoupenec Martina Luthera a poté i Huldrycha Zwingliho, který kázal evangelium v zemích severní Evropy a jehož teologie se vyznačovala důrazem na eschatologii. Dne 23. dubna 1530 byl ve Štrasburku znovu pokřtěn a přijal učení švýcarských bratří. Po několika měsících odešel do Emdenu na území dnešního Dolního Saska, kde mu městské úřady povolily užívat jeden z kostelů. Po úspěšném založení novokřtěnecké komunity byl donucen město opustit a odejít do Štrasburku, přičemž sbor v Emdenu nadále existoval. Někdy v této době publikoval spis *Ustanovení Boží* (Die Ordonnantie Godts), v němž vyjádřil svůj názor na křest a večeři Páně, ale odvolává se především na Starý zákon.⁹⁴

Ve Štrasburku se projeví jeho chiliastické myšlenky, které zatím zůstávaly v pozadí. V dalších spisech, jež v tomto období publikoval, navrhuje nošení a použití zbraní a hájí legitimitu státu. Před rokem 1533 si osvojil chiliastické tvrzení, že se blíží druhý příchod Krista a on při něm sehraje roli Eliáše. Novým Jeruzalémem stanovil Štrasburk.

Na vlastní popud byl zatčen, aby očekával příchod Nového Jeruzaléma, a v průběhu jeho věznění zatím propuknul v Münsteru fanatismus, který přilákal mnoho věřících z oblasti Nizozemí a severního Německa. Jan Matthys a Jan van Leiden v Münsteru v dnešním Severním Porýní-Vestfálsku rozpoutali radikálně eschatologickou kampaň plnou chiliastických vidění. „*Münsterští chiliasté se ocitli na vzestupné křivce jakési ďábelské spirály. Každá nová skutečnost, počítaje v to jevy zcela banální, pro ně měla sílu božského znamení a oni sami sebe utvrzovali ve víře tak, jako se chorobně žárlivý muž iracionálně utvrzuje o nevěře milované ženy.*“⁹⁵ Novým Jeruzalémem se nestal Štrasburk, nýbrž Münster. Zapomenutý Hofmann zemřel ve vězení v roce 1543.

Předákem reformace v Münsteru byl tehdy Bernhard Rothmann, někdejší farář ve zdejším kostele sv. Mořice, který reformované učení přijal za své roku 1531. Poté cestoval do Marburgu, Wittenbergu a Štrasburku, načež se vrátil zpět do Münsteru.

⁹⁴ ESTEP, *The Anabaptist Story...*, c. d., s. 152-153.

⁹⁵ VLNAS, c. d., s. 44.

V roce 1532 již byly všechny městské kostely s výjimkou katedrály sv. Pavla v držení evangelických pastorů. Rothmann začal tehdy pod vlivem Hendrika Rola zpochybňovat křest nemluvňat. Následnou disputaci, jež měla rozhodnout o správnosti tohoto bodu, Rothmann prohrál, posléze byl sesazen a všechny dosud nepokřtěné děti měly být okamžitě pokřtěny.⁹⁶

Situaci změnilo vydání Rothmannova spisu *Bekenntnisse von beyden Sacramenten, Doepe vnde Nachtmale, der Praedicanten tho Munster* roku 1533, v němž obhajoval křest věřících a symbolický výklad večeře Páně. Nejen pod vlivem tohoto díla přicestovali do Münsteru Boekbinder a Kuiper, žáci Jana Matthyse, a začali zde křtít věřící, načež přicestoval i Jan van Leiden a sám Matthys. Jejich chiliastickými představami se nechal brzy strhnout i Rothmann. Jan van Leiden se ve městě pokoušel vybudovat novokřtěneckou společnost s teokratickou vládou a zákony, jejichž základem by se stalo pouze Písmo. Postupem času se pravidla stávala stále radikálnějšími a byla například povolena i polygamie. Vlivem několikaměsíčního obléhání Münsteru vojsky biskupa Franze von Waldecka, v jehož průběhu Matthys zahynul, vypuknul uvnitř hradeb hladomor. Posléze město padlo a biskupovi lidé popravili mnoho radikálů.

Jan van Leiden byl popraven až v lednu 1536 a jeho mrtvolu poté vsadili do klece vyrobené speciálně pro tuto příležitost. „*Zakrvácená těla mrtvých novokřtěnců, pokrytá mokvajícími puchýři a seškvařenými jizvami, vsadili katovi pomocníci do železných klecí, zhotovených v Dortmundu speciálně k tomuto účelu. Tři děsivá mementa byla poté pro výstrahu zavěšena vysoko na věži chrámu sv. Lamberta, přímo proti radnici. Visí tam dodnes, přestože věž prošla koncem 19. století novogotickou přestavbou a o Velikonocích roku 1945 ji zasáhla letecká puma.*“⁹⁷

Novokřtění v Münsteru následovali učení, které bylo v mnohém odlišné od Hofmannova. Jeho teologie, jejíž následovníci bývali známí jako melchiorité, se svou mravní důsledností a eschatologií podobala spíše Hutově, zatímco van Leiden a Matthys měli v mnoha bodech blíže k inspiracionistům a Thomasi Müntzerovi než k anabaptismu vůbec.⁹⁸

Co se týče Thomase Müntzera a jeho tolik diskutovaného vlivu na hnutí novokřtěnců, uvádím zde následující citaci, jež se bezprostředně váže k münsterské epizodě: „[...] Müntzer nevytvořil vlastní školu či církev, která by se plně ztotožnila

⁹⁶ Tamtéž, s. 32-35.

⁹⁷ Tamtéž, s. 141.

⁹⁸ ROTH; STAYER, c. d., s. 85.

s jeho ideály a rozvíjela je i po jeho tragické smrti. Dokonce i novokřtěnské hnutí jako celek bylo Müntzerem zasaženo jen okrajově. [...] Po „münsterské komuně“ se však anabaptismus definitivně odvrátil od všech svých revolučních intencí a přiklonil se jednoznačně k pasivnímu, kvietistickému chápání svého programu.“⁹⁹

Po vzoru Münsteru se radikální novokřtění začali shromažďovat také v nizozemském Amsterdamu a Leydenu, brzy je však rozehnaly tamní úřady. Radikálové z obleženého města ve své době požádali o pomoc také bratry v oblastech jižního Německa a Švýcarska, kteří se nadále řídili tradiční novokřtěneckou teologií, ale jejichž počty se během posledních let velmi snížily vinou pronásledování a úmrtí vůdčích osobností. Žádosti o pomoc proto nebylo vyhověno. V lednu 1535 na velkém setkání ve Sparendamu však anabaptisté ze Švýcarska a jižních oblastí Říše rozhodně odmítli poskytnout jakoukoli podporu münsterským a na následujícím shromáždění ve Vestfálsku o rok později, kde se ostře střetli se zbývajícími radikály, kteří přežili pád komuny, byli následovníci münsterského učení definitivně vyloučeni ze společenství.

Bratři Obbe a Dirk Philipsovi se postavili jako jedni z prvních na odpor van Leidenovým a Matthysovým radikálům. Pocházeli z Fríska z rodiny katolického kněze, což znesnadňovalo jejich společenskou situaci. Přesto oba dosáhli univerzitního vzdělání, starší Obbe vystudoval medicínu a Dirk teologii. Z obou bratrů byl Obbe pokřtěn Matthysovými souvěrci jako první, přičemž mladší jej v tom následoval pouze o několik dní později. Obbe byl také jedním z prvních, kdo v Nizozemí šířili nenásilnou víru novokřtěnců v protikladu především k van Leidenovu radikalismu. Situace v Münsteru na něho těžko doléhala a on se nikdy nedokázal plně vyrovnat se svojí příslušností ke stejnému proudu reformace.

Lidé na všechny anabaptisty nahlíželi stejně, ať se již hlásili k tradičnímu učení švýcarských bratří nebo radikální chiliastické teologii, a s tím se Obbe Philips těžko smiřoval, což v jeho případě nakonec vedlo ke krizi víry a opuštění řad novokřtěnců. Kolem roku 1540 odešel do Hamburku, kde se následně jeho stopa ztrácí.

Mladší bratr Dirk obviňoval v Marpeckově duchu münsterské, že Starým zákonem hájí pravdu, která nemá oporu v Novém. Ovládal latinu, hebrejštinu, řečtinu a němčinu. Jeho dílo *Enchiridion*, jež poprvé vyšlo roku 1564, mělo obrovský význam pro budoucí mennonity. Jedná se o souborně vydanou řadu monografií, přičemž každá

⁹⁹ MAUR, Eduard, *Tomáš Müntzer*, Praha 1993, s. 248.

komentuje a analyzuje jeden článek víry novokřtěnců. Soubor lze označit za systematicky nejpracovanější podání anabaptistické teologie.

Během svého misijního působení spolupracoval Dirk Philips s Mennem Simonsem, o němž ve stručnosti pojednává opět Vít Vlnas: „*Kolem roku 1540 znovu shromáždil rozptýlené melchiority do náboženských obcí, přičemž navázal hlavně na dílo svého učitele Obbeho Philipse. Členové tohoto nově ustaveného společenství se brzy začali sami označovat jako mennonité.*“¹⁰⁰ Po smrti Simonse roku 1561 a Dirka Philipse roku 1568 se stal vůdcem tohoto hnutí Bouwens, během jehož celoživotního působení bylo pokřtěno přes deset tisíc lidí.

Již dříve ale vypukl spor mezi nizozemskými mennonity, od nichž se roku 1555 odštěpila skupina liberálnějších novokřtěnců, kteří si dali jméno vodnozemci. Mezi nimi a mennonity však roku 1568 vznikl určitý druh souručenství, jenž se do budoucna ukázal jako prospěšný pro obě skupiny. Teologicky se ovšem již v průběhu 16. století obě denominace od tradičního novokřtěnectví v mnohém odlišily.

¹⁰⁰ VLNAS, c. d., s. 145.

Závěr

Při psaní jsem si kladl dva cíle. Prvním bylo představit nepočetnou komunitu novokřtěnců v Čechách a pokusit se rozpracovat toto marginální téma, což se mi podařilo jen částečně. Shromáždil jsem informace z pramenů i literatury, některé, jež se týkají například působení sboru v okolí Hluboké nad Vltavou, jsou však nepřístupné. Výsledná kapitola věnovaná této problematice podává ve výsledku všeobecný chronologický přehled o působení novokřtěnců především v jižních Čechách. Druhým cílem bylo představit nejvýznamnější představitele hnutí ve 20. a 30. letech 16. století a jejich často velmi odlišná učení a ukázat, že novokřtěnectví nemělo například jako luterství jednotný charakter, nýbrž že se jednalo o konglomerát názorů. Jednotná teologie neexistovala, přesto však odhodlání autorů, které posiloval především fakt, že jejich největší oporou a zároveň břemenem bylo samotné Písmo, umožnilo přežít jejich učení staletí, ačkoli ve změněné, přenesené či formální podobě mezi dnešními mennonity, baptisty, amiši, kvakery či hutterity. Formování systematických teologií zabralo jejich původcům i desítky let, během nichž prodělávali složitý duchovní vývoj a mnohdy i nejednu krizi víry. Novokřtěnectví je dnes stále v očích mnoha spojováno s jednoduchostí a povrchností, stačí se však podívat na životopis či věrouku některého z vůdců sborů, abychom si uvědomili, že tento závěr není přesný. Zároveň jsem chtěl přispět k vyvrácení stále zakořeněných stereotypů, jakými jsou například ztotožňování anabaptistů s Thomasem Müntzerem či inspiracionisty nebo kladení rovnítka mezi münsterského a kteréhokoli jiného novokřtence.

Zároveň si uvědomuji, že münsterské radikály nelze z hnutí vyřadit pouze proto, že zaujali krajní a specifický postoj. Stále náleží do stejného reformačního proudu a podobně, jako i dnešní katoličtí extremisté demonstrují hranice svého vyznání, činili tak i münsterští novokřtění. Všechny denominace v rámci anabaptismu však sdílí několik společných rysů. Dělat zde výčet by bylo ošidné, proto se omezím na ty nejdůležitější, jimiž jsou teologie čerpající výhradně z Písma a křest věřících. Zásada biblické teologie je pak určující pro ostatní rysy včetně křtu a sdílely ji všechny rané komunity. Zavržení stovek let církevního dědictví poté představuje určující prvek i pro ostatní proudy reformace.

Anabaptisté se střetli podobně jako řada středověkých sekt právě s církevní tradicí, která byla přes tisíc let rozvíjena a živena římskokatolickou církví. Z povědomí lidí nicméně nelze vymazat tak mohutné dědictví, obzvláště ve světě, kde víra a spása

hrají tak důležitou úlohu. Současně novokřtění hlásali oddělení státu od církve a svobodné vyznání slova Božího. Nyní po prostudování materiálů se mi zpětně jeví mnoho myšlenek jako velice moderních, ačkoli většinou nejsou původně jejich. Z morálního hlediska se může jevit sympaticky též pokora a skromnost anabaptistů, v případě hutteritů pak především pracovitost a důraz na vzdělání. Společné vlastnictví a život by mohly někomu vzdáleně připomínat komunismus, ale tento soud si vyžaduje velmi široké chápání slova novokřtěnec. Nicméně společné rysy jsou opět nepopíratelné.

Je též zřejmé, že novokřtěnecství se zrodilo díky luterství, Thomasi Müntzerovi a dalším vlivům. Fakt, že je teologie anabaptistů tak odlišná, na tom nic nemění. Byl to Luther, kdo uvedl v život změnu, která už jen následně nabírala na síle. Jak jsem též napsal, mnoho autorů bratrské teologie patřilo dříve ke stoupencům Lutherova učení.

Novokřtění se ve své víře a struktuře sborů též podobali některým středověkým sektám, ale ze závěrů, k nimž jsem se během studia materiálů dopracoval, se zdá, že sami anabaptisté takovým způsobem neuvažovali. Mnoho jejich kazatelů dříve působilo v rámci kléru římskokatolické církve a mnohdy o pauliciánech a valdenských vůbec neslyšelo.

Jak jsem již ukázal výše, mezi novokřtění se nacházelo několik vzdělanců evropské úrovně. Balthasar Hubmaier patřil k lidem zběhlým nejen v Písmu, ale i ve scholastice a patristice. Z jeho díla vyplývá smířlivý postoj a bystrý úsudek. Současně od ostatních přijímal kritiku vlastního učení a byl otevřený změnám. Přesto zůstal od svého druhého křtu po celý zbytek života anabaptistou. Zároveň měl dostatek času přemítat nad svými názory. Lidé jako on poté inspirovali jiné, kteří mohli následně dojít k názoru, že pokud někdo takový, jako je Hubmaier, přijal víru novokřtěnců, mohlo na ní možná „něco být“. Tak uvažovali například učenci v pozdějších dobách, což jim umožnilo nahlédnout na anabaptismus z poněkud odlišného úhlu pohledu.

Závěrem se vrátím k použité bibliografii, protože se domnívám, že je zapotřebí kriticky ji zhodnotit. Mnoho cenných informací jsem získal z děl, jež se zaměřují na samotné dějiny novokřtěnců, aniž by kladly důraz na širší kontext. V některých publikacích chybí alespoň zběžný náhled na celkové dějiny reformace. Například práce *The Anabaptist Story: An Introduction to Sixteen-Century Anabaptism* nevěnuje téměř žádnou pozornost aktivitám členů hnutí z doby, než se tito lidé stali novokřtění. Prameny, jež byly vydány v díle *Spiritual and Anabaptist Writers: Documents Illustrative of the Radical Reformation*, zase líčí vůdčí osobnosti jako ryzí mučedníky.

Je to především naprostá odevzdanost Bohu a pacifismus, jimž je dáována přednost zejména v dílech vycházejících pod hlavičkou evangelických, zejména pak baptistických nakladatelství, před kontroverzností a oportunismem, které zpravidla vycházejí najevo v syntetických pracích a dílech pojednávajících o vůdčích osobnostech švýcarské reformace. S nadhledem a jistou ironií zachycuje dějiny novokřtěnců například Vít Vlnas v knize *Novokřtělci v Münsteru*.

Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny

Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Jindřichův Hradec.

Vydané prameny

BŘEZAN, Václav, *Životy posledních Rožmberků*, sv. II., Praha: Svoboda, 1985.

Early Anabaptist Spirituality: Selected Writings, New York: Paulist, 1994.

Sněmy české: Od léta 1526 až po naši dobu, sv. I., 1526-1545, Praha: Královský český archiv zemský, 1877.

Spiritual and Anabaptist Writers: Documents Illustrative of the Radical Reformation, London: SCM, 1957.

Odborná literatura

BAYLOR, Michael G., *The Radical Reformation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

BECKOVSKÝ, Jan F., *Poselkyně starých příběhů českých*, díl 2., 1526-1715, sv. 1., 1526-1607, Praha: Stýblo, 1879.

BENDER, Harold S., *Conrad Grebel, the Founder of Swiss Anabaptism*, in: Church History, Vol. 7, No. 2, 1938, s. 157-178.

BRAGHT, Thielemann J. van, *The Bloody Theater or Martyrs Mirror of the Defenseless Christians Who Baptized Only upon Confession of Faith, and Who Suffered and Died for the Testimony of Jesus, Their Saviour, from the Time of Christ to the Year A.D. 1660*, Lampeter: David Miller, 1837.

CANER, Emir, *Shrnutí Hubmaierových nejvýznamnějších prací*, in: RegioM 2005: sborník Regionálního muzea v Mikulově, Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově, 2005, s. 88-115.

CARNEY, Jo E., *Renaissance and Reformation, 1500-1620: A Biographical Dictionary*, Westport: Greenwood Press, 2001.

ESTEP, William R., *Příběh křtěnců: Radikálové evropské reformace*, Praha: Bratrská jednota baptistů, 1991.

ESTEP, William R., *The Anabaptist Story: An Introduction to Sixteenth-Century Anabaptism*, Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1996.

- FINGER, Thomas N., *A Contemporary Anabaptist Theology: Biblical, Historical, Constructive*, Westmont: IVP Academic, 2004.
- HERSHBERGER, Guy F., *The Recovery of the Anabaptist Vision: A Sixtieth Anniversary Tribute to Harold S. Bender*, Paris: Baptist Standard Bearer, 2001.
- HOLMES, David L., *A Brief History of the Episcopal Church: With a Chapter on the Anglican Reformation and an Appendix on the Quest for an Annulment of Henry VIII*, Harrisburg: Trinity Press International, 1993.
- KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské: Jejich složení, obor působnosti a význam, od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628)*, díl 3., Brno: Zemský výbor markrabství moravského, 1905.
- KOVÁŘ, Milan, *Novokřtenci na dominiu pánů z Hradce*, in: Opera historica 6, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 387-400.
- LOEWEN, Harry, *Luther and the Radicals: Another Look at Some Aspects of the Struggle Between Luther and the Radical Reformers*, Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 1974.
- LOCHER, Gottfried W., *The Change in the Understanding of Zwingli in Recent Research*, in: Church History, Vol. 34, No. 1, 1965, s. 3-23.
- MABRY, Eddie, *Balthasar Hubmaier's Doctrine of the Church*, Lanham: University Press of America, 1994.
- MAUR, Eduard, *Tomáš Müntzer*, Praha: Karolinum, 1993.
- MOLNÁR, Amedeo, *Na rozhraní věků: Cesty reformace*, Praha: Kalich, 2007.
- MRŠTÍK, Josef, *Bývalý Paulánský klášter nejsvětější Trojice u Nové Bystřice*, Tábor: J. Mrštík, 1883.
- NOLL, Mark A., *Confessions and Catechisms of the Reformation*, Vancouver: Regent College Publishing, 2004.
- PAJER, Jiří, *Studie o novokřtencích*, Strážnice: Etnos, 2006.
- PÁNEK, Jaroslav, *Moravští novokřtenci: Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů*, in: Český časopis historický, roč. 92, č. 2, 1994, s. 242-255.
- ROTH, John D.; STAYER, James M., *A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700*, Leiden/Boston: Brill, 2007.

- SNYDER, C. Arnold; HUEBERT HECHT, Linda A., *Profiles of Anabaptist Women: Sixteenth-Century Reforming Pioneers*, Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 1996.
- STAYER, James M., *Anabaptists and the Sword*, Lawrence: Coronado Press, 1976.
- STAYER, James M., *The German Peasants' War and Anabaptist Community of Goods*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 1991.
- TEPLÝ, František, *O posledních novokřtěncích v jižních Čechách*, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, roč. 38, č. 4, 1930, s. 95-102.
- VLNAS, Vít, *Novokřtělci v Münsteru*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- WILLIAMS, George H., *The Radical Reformation*, Philadelphia: Westminster Press, 1962.
- WINTER, Zikmund, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.
- WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1909.
- WINTER, Zikmund, *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, sv. 1., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.
- ZEMEK, Metoděj, *Pokrokové prvky jihomoravských habánů*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 15, Brno: Musejní spolek, 1979, s. 164-182.
- ZEMEK, Metoděj, *Sociální struktura habánů na jižní Moravě*, in: Jižní Morava: vlastivědný sborník 20, Brno: Musejní spolek, 1981, s. 122-147.